HITLERS

Derde Rijk

Nummer 15

Alle verschrikkelijke geheimen onthuld

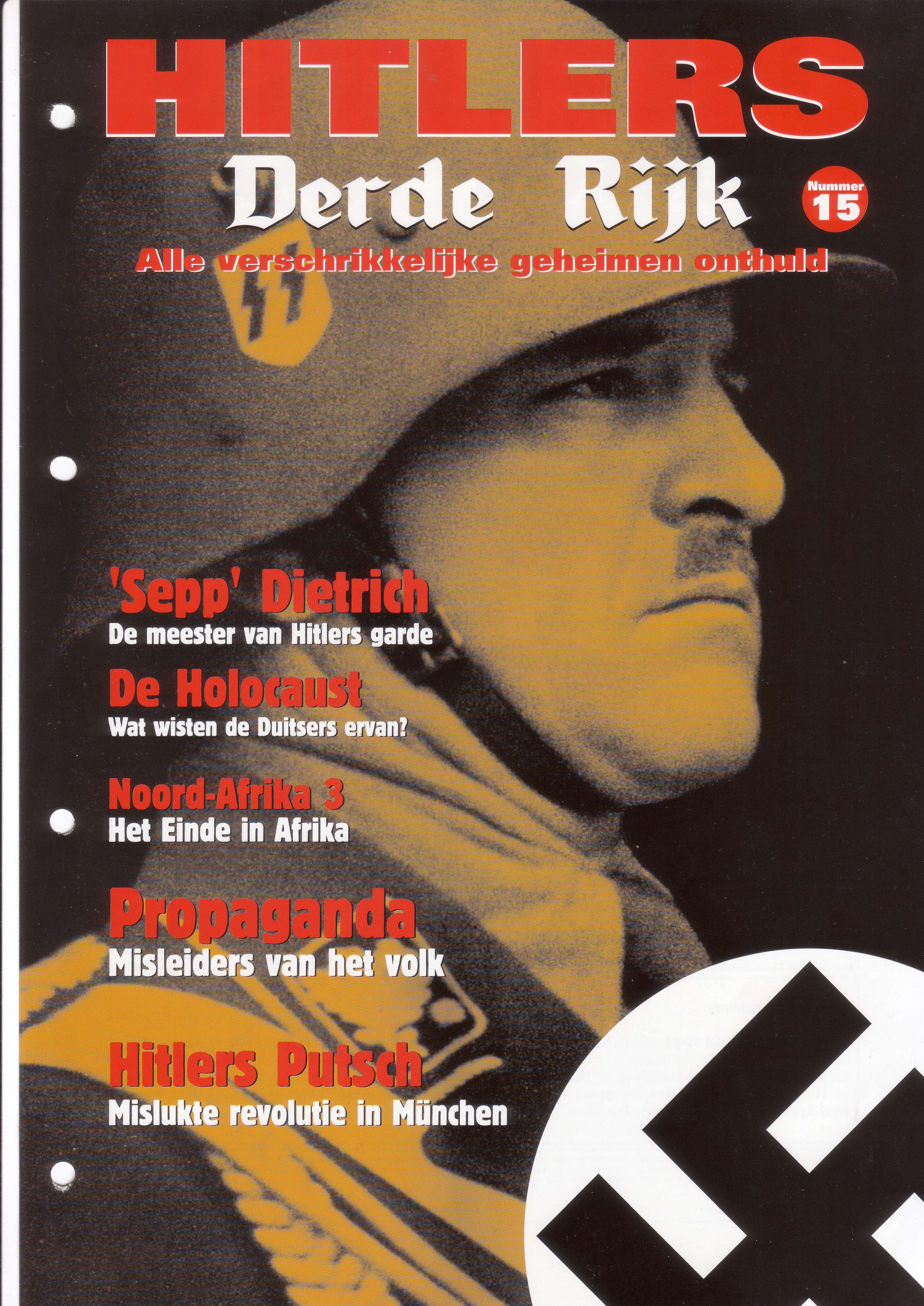

'Sepp' Dietrich
De meester van Hitlers garde

De Holocaust
Wat wisten de Duitsers ervan?

Noord-Afrika 3
Het Einde in Afrika

Propaganda
Misleiders van het volk

Hitlers Putsch
Mislukte revolutie in München

HITLERS Derde Rijk

Deel 15 Inhoud

Geheim Hitler-archief 79 t/m 84
Hitlers putsch

In het Derde Rijk 81 t/m 88
Propaganda; misleiders van het volk

Nazi Verschrikkingen 75 t/m 82
Gewone Duitsers en de HOLOCAUST

Hitlers handlangers 55 t/m 58
Sepp Dietrich: De meester van Hitlers garde

Hitlers veldslagen 107 t/m 114
Het einde in Afrika

Hitlers oorlogsapparaat 97 t/m 102
Fallschirmjäger; jagers uit de hemel

Nazi-symbolen 59 t/m 62
Hitler als ICOON

A tot Z van het Derde Rijk 57 t/m 60
Koersk: de saillant - Krupp

Fotoverantwoording:

Geheim Hitler-Archief 79-84: Süddeutscher Verlag (5), Aerospace Publishing (7); **In het Derde Rijk 81-88:** Süddeutscher Verlag (6), Aerospace (17); **Nazi verschrikkingen 75-82:** Süddeutscher Verlag (12), Topham (2), Popperfoto (5), Aerospace Publishing (4); **Hitlers Handlangers 55-58:** Aerospace Publishing (1), Süddeutscher Verlag (7); **Hitlers Veldslagen 107-114:** Aerospace Publishing; **Hitlers Oorlogsapparaat 97-102:** Aerospace Publishing; **Nazi Symbolen 59-62**: Aerospace Publishing; **A - Z 57-60:** Aerospace Publishing, Popperfoto, Topham.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt in welke vorm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Midsummer Books Ltd. en Maxwell B.V. Alle rechten voorbehouden. Deze uitgave mag niet in gewijzigde vorm of tegen een hogere prijs dan de aanbevolen verkoopprijs uitgeleend, wederverkocht, verhuurd of op andere wijze op commerciële basis aangeboden worden.

© 2002 Maxwell B.V.
© 2001 Midsummer Books
Brightstar Publishing plc. 2001

Leden van de Bund Oberland marcheren in München op de dag van de putsch. Deze Bund werd in 1921 opgericht en ging op 2 september 1923 met de NSDAP en de Reichskriegflagge op in de 'Kampfbund'. Vier leden van de Bund Oberland stierven tijdens de putsch en de leider ervan, Friederich Weber, was een van de aangeklaagden tijdens het proces dat daarop volgde.

HITLERS Putsch

Op 8 november 1923 probeerde Hitler de regering van Beieren af te zetten, maar zijn staatsgreep was een groot fiasco. Toch zou de 'putsch' voor Hitler voor altijd het begin van zijn 'heroïeke' strijd markeren.

Boven:
Julius Streicher spreekt Freikorps-leden en burgers toe op de Marienplatz in München op 9 november 1923. Ze weten het nog niet, maar de staatsgreep is nu al gedoemd te mislukken.

Links:
Het publiek in de Bürgerbräukeller was daar gekomen om Von Kahr te horen spreken. In plaats daarvan zagen ze hoe Hitler met een schot door het plafond de revolutie startte.

Hieronder:
Na Hitlers verklaring werden er provisorische barricades opgeworpen buiten het Kriegsministerium in de Ludwigstrasse. SA'ers en Freikorps-leden wachten op de revolutie. In het midden zien we een jonge Heinrich Himmler die de keizerlijke vlag vasthoudt.

NA de succesvolle verkiezingen van 1933 werd de Hitler-Ludendorff-Putsch, de poging van Hitler en zijn metgezellen om in 1923 de regering van Beieren omver te werpen, in een heel ander daglicht geplaatst. Het werd opgeblazen tot mythische proporties die in vrijwel niets overeenkwamen met de feitelijke gebeurtenissen.

Nadat de nazi's aan de macht kwamen, marcheerden de overlevenden van de mislukte staatsgreep elk jaar op 9 november in stilte door de straten van de Beierse hoofdstad, daarbij gadegeslagen door een grote menigte. De viering van de putsch was de heiligste dag op de nazi-kalender en markeerde de dag waarop het bloed van de eerste martelaren van deze beweging vloeide. Enorme bakens van vuur stonden langs de route en bij de *Feldherrnhalle* in München. Hier werden de namen van de 16 mannen die door de politie gedood waren plechtig opgelezen. Het was een allegaartje van beroepen:

Alfarth, Felix, koopman (geb. 5 juli 1901)
Bauriedl, Andreas, hoedenmaker (geb. 4 mei 1879)
Casella, Theodor, bankmedewerker (geb. 8 augustus 1900)
Ehrlich, Wilhelm, bankmedewerker (geb. 9 augustus 1894)
Faust, Martin, bankmedewerker (geb. 27 januari 1901)
Hechenberger, Anton, slotenmaker (geb. 28 september 1902)
Körner, Oskar, koopman (geb. 4 januari 1875)
Kuhn, Karl, ober (geb. 26 juli 1897)
Laforce, Karl, student techniek (geb. 28 oktober 1904)
Neubauer, Kurt, huisknecht (geb. 27 maart 1899)
Pape, Klaus von, koopman (geb. 16 augustus 1904)
Pfordten, Theodor von der, raadsheer bij het hoogste gerechtshof (geb. 14 mei 1873)
Rickmers, Joh, gepensioneerd kapitein der cavalerie (geb. 7 mei 1881)
Scheubner-Richter, Max Erwin von, doctor in de techniek (geb. 9 januari 1884)

Boven:
Na het vuurgevecht op de Odeonsplatz proberen cavaleristen te voorkomen dat de couppleger sontsnappen. De revolutie was even snel voorbij als hij gestart was. Een commentator schreef: "In het jaar 1923 verdwenen de swastika's en stormtroepen en is de naam Adolf Hitler bijna in vergetelheid geraakt. Niemand hield nog rekening met hem als een machtsfiguur."

Stransky, Lorenz Ritter von, technicus
(geb. 14 maart 1899)
Wolf, Wilhelm, koopman
(geb. 19 oktober 1898)

Onder:
Optimistisch verklaarden de samenzweerders: "Proclamatie aan het Duitse volk! De regering van de novembermisdadigers is vandaag afgezet. Er is een voorlopige nationale Duitse regering gevormd. Deze bestaat uit generaal Ludendorff, Adolf Hitler, generaal Von Lossow en kolonel Von Seisser." De laatste twee mannen, leden van het kabinet, waren hiertoe onder bedreiging gedwongen.

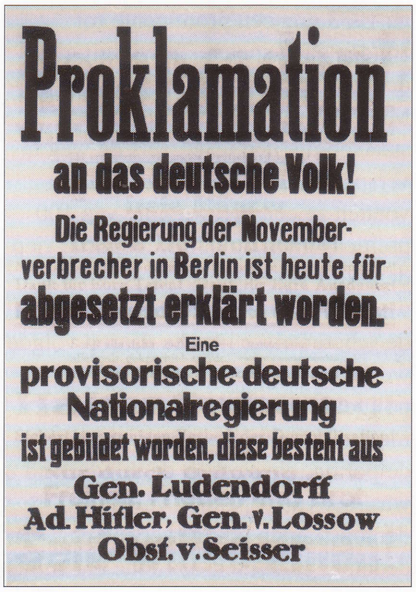

Proklamation
an das deutsche Volk!
Die Regierung der November-verbrecher in Berlin ist heute für abgesetzt erklärt worden.
Eine
provisorische deutsche Nationalregierung
ist gebildet worden, diese besteht aus
Gen. Ludendorff
Ad. Hitler, Gen. v. Lossow
Obst. v. Seisser

Maar wat gebeurde er werkelijk in München? Op 22 oktober 1922 leidde de Italiaanse fascistenleider Benito Mussolini de Mars op Rome en liet hij zichzelf, dankzij de steun van 50.000 in het zwart geklede fascisten, uitroepen tot minister-president. Hitler zag dit als het model voor zijn greep naar de macht.

Op 8 november 1923 moest Gustav Ritter von Kahr (1862-1934), de leider van de rechtse, nationalistische Beierse volkspartij, een vergadering toespreken in de Bürgerbräukeller in München. Het Beierse kabinet had hem tot algemeen staatscommissaris van Beieren benoemd en hem de onbeperkte bevoegdheden gegeven om in geval van nood demonstraties van extremisten te onderdrukken.

Overal in München waren door de brouwerijen bierkelders gebouwd die door particuliere gasten, verenigingen en politieke organisaties gebruikt konden worden. In de Bürgerbräukeller werd von Kahr vergezeld van hoge functionarissen, waaronder generaal Von Lossow, bevelvoerder van de Beierse strijdkrachten en kolonel Hans von Seisser, hoofd van de Beierse staatspolitie.

HET SCHOT IN DE BÜRGERBRÄUKELLER

Terwijl Kahr de menigte toesprak, kwamen Hitler en Goering met hun medestanders de bierkelder binnen en liepen ze naar het podium. Daar trok Hitler een pistool en vuurde hij een schot in het plafond. Hij riep "De nationale revolutie is uitgebroken!" en voegde eraan toe "De kelder is bezet door 600 gewapende mannen. Er mag niemand naar buiten. De Beierse regering en de regering in Berlijn zijn hierbij afgezet. Er wordt nu onmiddellijk een nieuwe regering gevormd. De kazernes van de Reichswehr en van de politie zijn bezet. Zij hebben zich onder het hakenkruis geschaard!"

De kelder werd inderdaad omsingeld door SA'ers en er stond een man met een machinegeweer voor de hoofdingang, maar dat was alles. Hitler bluftte. Hij dwong de drie Beierse leiders het podium te verlaten en naar een bijvertrek te gaan. Daar vertelde hij hen dat hij een nieuwe regering ging vormen met de oorlogsheld, generaal Erich Ludendorff. De Beierse regeringsleiders lieten zich echter niet zomaar uit het veld slaan en eisten dat

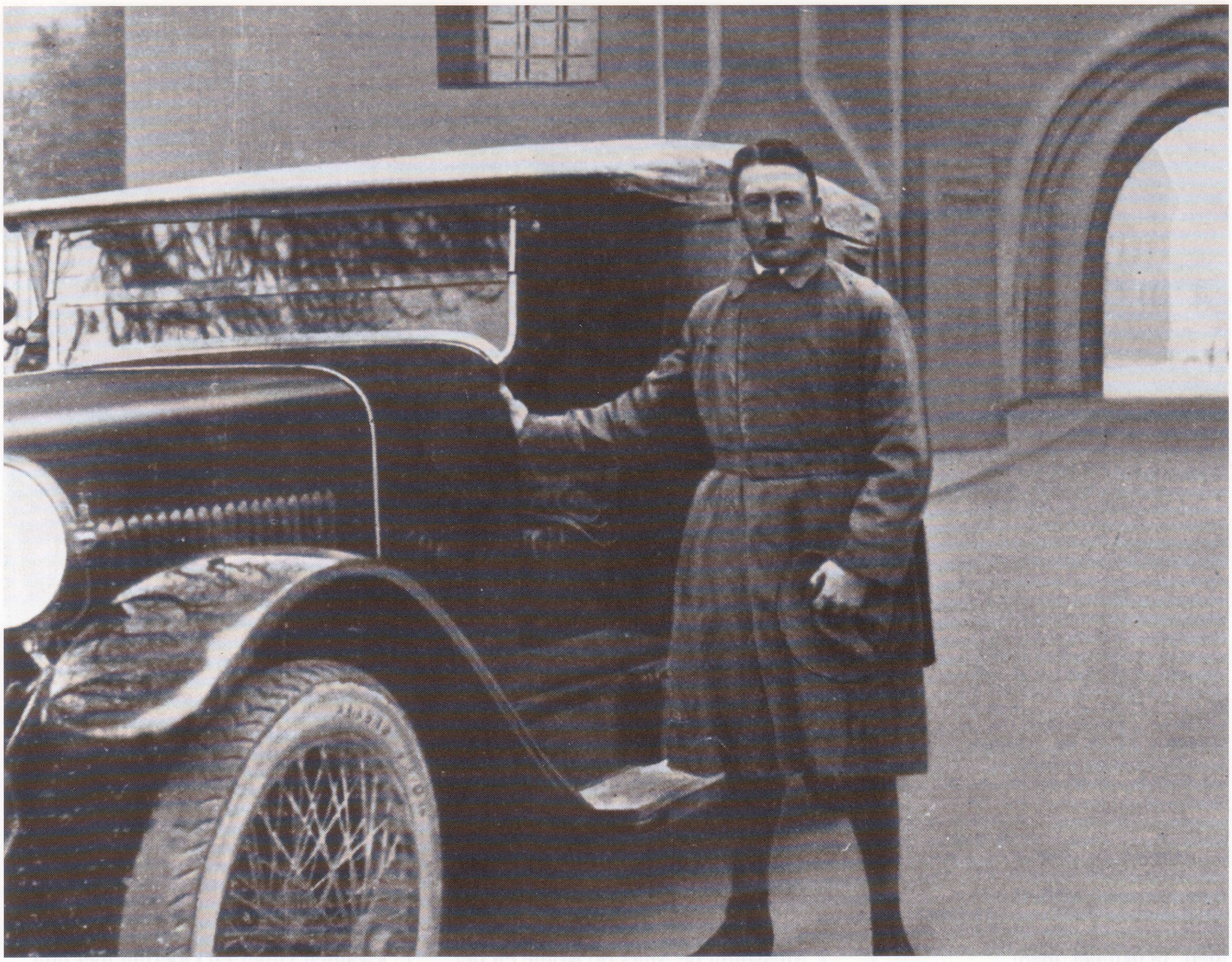

Hitler hen vertelde wat hij van plan was. Woedend verliet Hitler het vertrek. Terug op het podium verkondigde hij luidkeels: "Als de ochtend aanbreekt, heeft Duitsland een nationale regering, of zijn wij dood!"

De bluf sloeg echter om in een farce toen Ludendorff in de kelder arriveerde. Na de Eerste Wereldoorlog was Ludendorff in de rechtse politieke bewegingen beland door zijn tweede vrouw, Dr. Mathilde Spiess Ludendorff. Met haar richtte hij de Tannenberg Bund op. Deze hield zich bezig met de strijd tegen de "machten boven de staat" - joden, jezuïeten, vrijmetselaars en marxisten. Hij werd onmiddellijk herkend door de geamuseerde menigte in de kelder en werd spontaan toegejuicht. Ludendorff wees Hitler ten overstaan van het publiek terecht omdat hij de plannen voor de couppoging niet eerst met hem besproken had. Hitler deed alsof hij dit niet hoorde en zei tegen het publiek "Eindelijk ben ik de eed nagekomen die ik vijf jaar geleden als blinde, kreupele patiënt in een militair hospitaal gezworen heb!"

VON KAHR TWIJFELT

Hitler had geprobeerd Von Kahr over te halen de putsch te ondersteunen. De Beierse politicus gaf hier geen direct antwoord op en terwijl Ludendorff en Hitler op het podium stonden, wisten Von Kahr, Von Lossow en Von Seisser aan hun bewakers te ontkomen. Ze brachten Berlijn op de hoogte van de couppoging en generaal Hans von Seeckt, de opperbevelhebber van de Reichswehr, zwoer dat hij de rebellie zou onderdrukken als de Beierse autoriteiten hier niet in slaagden.

Hitler voelde aan dat de putsch mislukt was, maar Ludendorff wilde niet van opgeven horen.

Rond het middaguur de volgende dag kwamen zo'n twee- tot drieduizend mannen van de *Kampfbund*, de bond van Beierse rechtse groeperingen met daarin leden van de nazi-partij, de Oberland Bund en Ernst Röhms *Reichskriegsflagge* bij elkaar, aangevoerd door Hitler, Ludendorff, Goering en Julius Streicher. In de menigte bevonden zich mannen als Dietrich en Hess die na 1933 nog een prominente rol zouden gaan spelen. Terwijl zij naar de Odeonplatz in het centrum van München trokken, probeerde de staatspolitie hen tevergeefs de weg te versperren. Bij de *Feldherrenhalle* vonden ze een nieuwe linie van 100 politieagenten op hun weg. Hitler riep de politie op zich over te geven. Er werd een eerste schot afgevuurd en in de schotenwisseling die daarop volgde werden er 16 nazi's en drie politieagenten gedood. Hoewel de meeste toeschouwers beweerden dat de politie, die sterk in de minderheid was, het vuur opende, waren de demonstranten ook gewapend en deden er geruchten de ronde dat Julius

Bovenaan:
Hitler werd na de putsch slechts 18 maanden gevangen gehouden. Hier staat hij op een foto die Heinrich Hoffmann direct na zijn vrijlating op 20 december 1924 maakte. Die dag was het bitter koud en de Führer was daar niet op gekleed.

Boven:
Met het Braunes Haus op de achtergrond troost Hitler een weduwe wier echtgenoot op 9 november 1923 gevallen is. Dit was een dag van nationale rouw op de nazi-kalender waarop de gevallenen van de putsch en de Duitse doden van WO I herdacht werden.

Streicher het eerste schot loste.

SLACHTING BIJ DE FELDHERRNHALLE

Hitler bleef ongedeerd. Wellicht heeft hij dekking gezocht of werd hij naar de grond getrokken door Scheubner-Richter, die met zijn arm in die van de toekomstige Führer gehaakt ter plekke stierf. Wat ook de waarheid geweest mag zijn, Hitler hield er een ontzette schouder aan over. Ludendorff zocht in eerste instantie dekking en liep vervolgens recht op de politiemannen af die uit respect voor hem opzij gingen.

Goering werd in zijn been en lies geraakt. Hitler ontsnapte per auto en kon zich schuilhouden in het huis van Ernst 'Putzi' Hanfstängl in Uffing. Twee dagen later werd hij gearresteerd. Hanfstängl leende Hitler geld en stelde hem voor aan de welgestelde kringen in München.

Tijdens de putsch wist Ernst Röhm met zijn *Reichskriegsflagge* generaal Von Lossow gevangen te nemen, die aanvankelijk ontsnapt was. Via een koerier gaf de generaal Röhm het bevel zijn mannen weg te sturen en de volgzame kapitein gehoorzaamde deze order. Röhm werd veroordeeld voor zijn aandeel in de mislukte putsch, maar kwam vrijwel onmiddellijk weer voorwaardelijk vrij.

Het proces vanwege hoogverraad tegen de leiders van de Hitler-Ludendorff-Putsch begon op 24 februari 1924 en werd verslagen door meer dan 100 buitenlandse reporters. Hier stond Hitler voor zijn eerste grote publiek buiten Beieren en zijn pleidooien tijdens het proces bewezen weer eens hoe begaafd hij als spreker was.

HITLER STAAT TERECHT

De kroongetuigen voor de aanklagers waren Gustav Ritter von Kahr, generaal Otto von Lossow, bevelvoerder van de Duitse troepen in Beieren en kolonel Hans von Seisser, hoofd van de Beierse staatspolitie.

Hitler beweerde dat deze mannen naast hem in de beklaagdenbank zouden moeten staan. Het vonnis werd op 1 april 1924 uitgesproken. Ludendorff werd onschuldig verklaard en Hitler werd veroordeeld tot slechts vijf jaar hechtenis in de comfortabele gevangenis van Landsberg. De advocaat Franz Gürtner (1881 - 1941) slaagde erin Hitler vervroegd vrij te krijgen.

Von Kahr verloor vanwege zijn betrokkenheid bij de putsch het vertrouwen van de regering en moest in februari 1924 aftreden. Op 6 juni 1934, op 71-jarige leeftijd, werd hij tijdens de Nacht van de Lange Messen vermoord. Zijn lichaam werd in stukken gehakt en in een moeras in de buurt van Dachau gedumpt.

Von Seisser deed in 1930 afstand van zijn functie bij de Beierse staatspolitie. Hij werd van 1933 tot 1945 door de nazi's lastig gevallen en werd in 1945 door de Amerikaanse militaire regering kortstondig herbenoemd in zijn functie. In 1973 stierf hij een natuurlijke dood.

Von Lossow verliet het leger in februari 1924 en ging naar Turkije om daar als militair adviseur te gaan werken. Hij keerde in de jaren 30 terug naar Duitsland, waar het leger hem tegen de nazi's beschermde. In 1938 stierf hij een natuurlijke dood.

In de gevangenis begon Hitler met het schrijven van *Mein Kampf* waarin hij zijn politieke filosofie uiteenzette. Hij droeg het boek op aan de martelaren die gevallen waren tijdens de putsch. Nu hij voldoende tijd had om na te denken, realiseerde hij zich dat de gemakkelijkste weg naar de macht niet via de loop van een geweer liep, maar via de stembus.

Blutfahne

WAARSCHIJNLIJK was de *Blutfahne*, een van de vlaggen die gebruikt werden tijdens de mislukte putsch in München in 1923, het meest vereerde symbool van het Derde Rijk. De vlag werd door Heinrich Trambauer gedragen toen de nazi's op het Odeon-plein in aanraking kwamen met de staatspolitie en werd daar bespat met het bloed van de mannen die tijdens de opstand gedood werden of gewond raakten. Oorspronkelijk was dit de vlag van de 5e Sturmabteilung. Hij werd echter geconfiskeerd door de 'groene' politie van München en pas weer op hen terug veroverd in 1925. Hij werd daarna op een tweedelige zwarte vlaggenstok geplaatst die bovenaan versierd was met een krans. Aan de vlaggenstok was ook een gedenkschild bevestigd met de namen van de *Gefallenen.* De vlag werd als een heilige relikwie gezien en werd in 1926 bij de SS in bewaring gegeven. Jakob Grimminger kreeg de eer deze vlag te mogen dragen. Grimminger was een veteraan uit de Eerste Wereldoorlog die ook nog had meegedaan aan de straatgevechten tegen de communisten. Hij zou de officiële drager blijven totdat de Blutfahne aan het eind van de oorlog verdween.

De *Blutfahne* werd tijdens alle belangrijke nazi-ceremonies vertoond. De meest opzichtige van die ceremonies was het wijden van de *Feldzeichen* of vlaggen van nieuwe SA-eenheden en SS *Standarten.* Meestal vond dit tijdens de jaarlijkse partijdagen in Neurenberg plaats. In een ritueel dat overeenkwam met het zegenen van de militaire vlaggen in christelijke legers trad Hitler op als een soort hogepriester. Met de Blutfahne in de ene hand en de nieuwe vlag in de andere, vormde hij het medium waarlangs de magie van het ene heilige symbool op het andere werd overgebracht. Door de twee vlaggen een paar seconden tegen elkaar aan te houden, moest de *Blutfahne* een 'mystieke' verbinding leggen tussen de nieuwe nazi-eenheden en de strijders en martelaren uit de begindagen van de beweging.

De laatste keer dat de vlag in het openbaar gezien werd, was tijdens de begrafenis van Adolf Wagner, Gauleiter van München/Opper-Beieren, in april 1944.

Bovenaan:
Een vrije interpretatie van de gebeurtenissen op de Odeonsplatz in München.Het was echter niet de Führer die de politie trotseerde, maar Ludendorff.

***Rechtsboven:** Gravures van de martelaren van 9 november.*

Boven:
Hitler in Neurenberg met de Blutfahne *en Otto Grimminger naast hem. Grimminger stierf anoniem en berooid op 28 januari 1969 op 77-jarige leeftijd. Het geheim van de verdwijning van de 'nazi-graal' nam hij mee in het graf.*

PROPAGANDA

MISLEIDERS VAN HET VOLK

Hitlers favoriete regisseuse op de set van haar meesterlijke film over de partijdagen in Neurenberg in 1934. De Führer gebruikte Triumph des Willens van Leni Riefenstahl om zijn imago als goddelijke leider van het Duitse volk te versterken en om de nazi-boodschap ook in het buitenland te verkondigen.

Met doelgerichte manipulatie en de dreiging van terreur wist Adolf Hitler het Duitse volk stevig in zijn greep te houden. Zijn *éminence grise* was Dr. Joseph Goebbels, een meester in het bespelen van het volkssentiment.

PROPAGANDA, het beïnvloeden van de publieke opinie door middel van woord, geschrift en beeld, is in de 20e eeuw veelvuldig door de dictaturen in Rusland en Duitsland toegepast. Als gevolg daarvan heeft het woord een negatieve bijklank gekregen. Maar propaganda heeft een veel oudere historie en is in allerlei opzichten verbonden met psychologische oorlogvoering. Het woord 'propaganda' werd in 1662 voor het eerst gebruikt door de rooms-katholieke kerk. In de twintigste eeuw werden er twee types propaganda onderscheiden: 'witte' propaganda waarbij het om de waarheid en voorlichting draait en zwarte propaganda waarbij men zich van leugens bedient om het volk een rad voor ogen te draaien en te indoctrineren. De nazi's maakten gebruik van beide types. In de begindagen maakte de partij gebruik van simpele, maar effectieve publiciteitsinstrumenten: het gesproken woord en gedrukte affiches en pamfletten.

KLEINE OPROERKRAAIER

De drijvende kracht achter de nazi-propaganda was de fysiek onaantrekkelijke, kleine, donkere en licht kreupele Dr. Paul Joseph Goebbels (1897 - 1945). Goebbels, die vanwege een manke voet was afgewezen voor dienst tijdens de Eerste Wereldoorlog, had Amerikaanse journalistiek en reclametechnieken gestudeerd, voordat hij zich aansloot bij de nog jonge nazi-partij. Veel van de technieken die hij in zijn studie geleerd had, gebruikte hij later in zijn functie als *Reichsminister für Volkserklärung und Propaganda*.

Zijn grote kans kwam toen hij op 27-jarige leeftijd door Gregor Strasser werd aangetrokken als redacteur van *Nationalsozialistische-Briefe*, een tweewekelijkse nieuwsbrief waarmee men de partijtop op de hoogte hield van de officiële partijlijn.

Goebbels zag in de katholieke kerk het model voor het opbouwen van zijn ideale wereld die geregeerd werd door het nazisme. Hij was er vooral van onder de indruk dat elke katholieke priester over de hele wereld op dezelfde dag en zelfs op hetzelfde uur dezelfde gebeden las in dezelfde taal, het Latijn, uit hetzelfde gebedenboek.

Het concept van één machtige instantie zoals dat door de kerk geloofsprincipes en normen duidelijk vastgelegd waren en verplicht weden gesteld aan alle gelovigen, was iets waar hij de kerk

Boven:
Het kwaliteitsblad Signal werd in Parijs uitgegeven in een aantal Europese talen, waaronder Duits, Frans, Engels en Nederlands. Veel mensen in de bezette landen maakten via dit blad voor het eerst kennis met de nationaal-socialistische ideologie.

Hieronder:
Hitler wilde ook zijn buitenlandse tegenstanders imponeren. Met groot machtsvertoon, zoals deze formatie Panzer I's, wekte hij de indruk dat Duitsland over een enorm arsenaal beschikte.

om benijdde en wat hij wilde evenaren. Bij nadere bestudering van de feesten, processies en liturgie van de kerk zag hij in hoe waardevol ze konden zijn voor het opbouwen van onvoorwaardelijke gehoorzaamheid. Hij kwam op het idee ze in seculiere vorm op de partij en de staat toe te passen. Voor Goebbels rechtvaardigde het doel de middelen. Alle propaganda was goede propaganda zolang het maar effectief was, zelfs als een objectieve waarnemer het als bedenkelijk of leugenachtig zou ervaren. Goebbels had een mooie, aangename stem, waarvan hij dankbaar gebruik maakte voor zijn toespraken op de radio en tijdens partijbijeenkomsten. Lang voordat pakkende spreuken in tv-commercials gemeengoed werden, had hij zich al een meester getoond in het gebruik van korte, krachtige slogans die men kon declameren, op muren en winkelgevels kon schilderen of op affiches of pamfletten kon drukken. De meest memorabele daarvan waren *"Die Juden sind unser Unglück"* - De joden zijn ons ongeluk; Judas-Jude – Judas-jood; *"Blut und Boden"* - Bloed en land; *"Volk ohne Raum"* - Volk zonder ruimte; *"Heiliger Grund und Boden"* - Heilige grond en land; *"Not-, Brot-, und Schicksals-gemeinschaft"* - Nood-, brood- en lotsgemeenschap. Deze laatste leus combineerde de ideeën van brood - als symbool van de biologische en materiële wereld -, behoefte (nood) en lotsbestemming - de geseculariseerde religie.

PARTIJDAGEN

Toen de nazi's in 1933 aan de macht kwamen, introduceerden zij de *Gleichschaltung*, "de gelijkschakeling van de politieke wil", waarmee het maatschappelijke en openbare leven volledig op nazi-leest geschoeid werd. In dat jaar werden er allerlei nieuwe sociale en staatsinstanties onder nazi-leiding ingesteld. Goebbels kon nu alle middelen inzetten om de doelen en idealen van de nazi's te verspreiden. Hij maakte daarbij onder andere gebruik van film, radio, boeken, kranten en tijdschriften en van evenementen die een groot publiek trokken, zoals de partijdagen.

Boven:
Een verkiezingsbijeenkomst in 1932 in Stuttgart. Dit was een ware theatershow. Hij was volledig geregisseerd om een zo diep mogelijke emotionele respons teweeg te brengen bij het publiek.

Hieronder:
De ideologie zat niet altijd even diep: Hitler had een perfect instinct voor wat zijn publiek wilde horen. Dat was dan ook wat hij hen vertelde.

Deze *Parteitage* begonnen aanvankelijk met twee optochten in januari en augustus 1923. De derde vond in juli 1926 plaats. Ze werden in 1927 en 1928 steeds wat groter en in 1933 werd Hitlers machtsovername met een massale bijeenkomst gevierd. De partijdagen van 1934 waren het onderwerp van Leni Riefenstahls film *Triumph des Willens*. Deze film was een van de grootste propaganda-successen van het nazi-tijdperk, ondanks dat hij niet onder leiding van Dr. Goebbels gemaakt was. Daarna maakte Riefenstahl een film over de Olympische Spelen die in 1936 in Berlijn gehouden werden. Deze internationaal geprezen film was een eerbetoon aan de stabiele, zelfbewuste gemeenschap die de Olympiade georganiseerd had.

PROPAGANDA-SPELEN

De regering had miljoenen Reichsmarken geïnvesteerd in de bouw van negen sportcomplexen inclusief een imposant stadion. Voor de nieuwe Duitse regering waren de spelen een groot succes - de meeste medailles werden door Duitsers gewonnen. Op de partijdagen van 1935 maakte Hitler de Neurenberger wetten bekend. Na de partijdagen van 1936 en 1937 maakte Hitler van de partijdagen in 1938 gebruik om de spanning in de wereld te verhogen tijdens de Münchener crisis.

Een van de meest extreme aspecten van deze massale bijeenkomsten was wel het idee van *'Jubel Dritte Stufe'*. Dit was een volledig geregisseerd applaus. Hierbij werd een waarde in decibellen gekoppeld aan het volume

Rechts:
'Baron Münchausen' ging op 5 maart 1943 in première. De film werd alom geroemd om de manier waarop de völkische waarden ermee uitgedrukt werden. Hans Albers speelde de aristocratische leugenaar die beweerde dat hij op een vleigende kanonskogel had gezeten en dat hij met een ballon naar de maan was gevlogen. Deze kostbare kleuren-productie markeerde het 25-jarig bestaan van de filmmaat-schappij UFA.

Links:
Een filmmaker die zich niets van Goebbels aantrok, was Leni Riefenstahl. Zij wist zich immers gesteund door Adolf Hitler. Toch bleef Goebbels haar zoveel mogelijk tegenwerken.

Film en het Derde Rijk

HOEWEL er in Duitsland tijdens het nazi-tijdperk 1363 films gemaakt werden, werden er door de geallieerden slechts 208 van verboden om de ideologische inhoud. Dit had twee redenen: ten eerste omdat de ideologie van het nationaal-socialisme, in tegenstelling tot het communisme of christendom, niet gemakkelijk met het alledaagse leven verweven kon worden. Ten tweede wist de slimme minister van propaganda dat hij zijn publiek zou verliezen als hij ze overvoerde met propaganda. Hij lokte de mensen met entertainment naar de bioscoop, zodat hij zijn publiek daar bij elkaar had om zijn eigenlijke boodschap over te kunnen brengen.

Goebbels wilde maar wat graag de filmindustrie in zijn macht krijgen. Hij zag hierin het ideale medium om het volk van zijn ideeën te overtuigen. Hij kon er niet tegen als dit medium gebruikt werd om 'foute' ideeën te verkondigen, zoals in Erich Remarques All Quiet On the Western Front. Om de première van deze film te verstoren liet Goebbels door de SA witte muizen en slangen loslaten in het publiek.

Bovendien was Goebbels filmgek. Hij hield van de filmwereld en was pas echt gelukkig in het gezelschap van regisseurs en acteurs. Hij had vaak liefdesrelaties met filmsterren, zoals zijn affaire met actrice Lida Baarova die hij uiteindelijk op bevel van Hitler moest beëindigen.

Evenals alle andere kunstvormen kwam ook de filmindustrie onder de controle van een Reichskammer. Deze was verantwoordelijk voor alle aspecten van de filmwereld, van beleidskwesties tot het werven van de portiers voor specifieke bioscopen.

Deze strikte controle leidde er onvermijdelijk toe dat allerlei getalenteerde filmmakers, waaronder Marlene Dietrich en Fritz Lang, naar het buitenland vluchtten. De meerderheid slikte zijn trots echter in en deed gewoon wat hem of haar opgedragen werd.

Links:
Goebbels woont de première bij van de antisemitische film Jud Süss op 25 september 1940. De productie werd door tegenslagen geteisterd, met name omdat de crew en de acteurs zich eigenlijk niet met deze verwerpelijke materie wilden inlaten.

Rechts:
Veit Harlan was de regisseur van Jud Süss. Hij beweerde dat Goebbels hem gedwongen had dit karwei aan te nemen, maar hij werd uiteindelijk wel de meest succesvolle nazi-regisseur. Zijn latere films waren onder andere Der Grosse König (1940) en de moreelversterkende film Kolberg (1945). Na de oorlog werd zijn naam gezuiverd door een denazificatie-tribunaal, maar zijn films bleven zeer conservatief.

Boven:
De propagandatop ontmoet de Duitse jeugd op de Obersalzberg. Goebbels was weinig geliefd bij de overige partijleiders. Dit was onder andere omdat hij zich laatdunkend over hen uitliet, maar vooral omdat hij ze zeer goed kon imiteren, tot grote hilariteit van Hitler.

Boven:
Hitlers benoeming tot rijkskanselier werd op 30 januari 1933 gevierd met een fakkeloptocht door de Brandenburger Tor in Berlijn.

van het applaus. Met gekleurde lampen werd aan het publiek aangegeven wanneer men enthousiast genoeg reageerde. In nieuwsfilmpjes uit die tijd lijkt het of het publiek uit eigen beweging met gestrekte arm *Sieg Heil!* roept, maar dat is maar schijn. Voor de oorlog was de propaganda gericht op het opbouwen van de natie en het kweken van een rassenbesef. Een van de minder bekende campagnes was gericht tegen roken, dat beschreven werd als "vergif voor het arische ras". In hun politieke campagne vielen de nazi's de Weimarrepubliek aan vanwege hun aanvaarding van de *Kriegsschuldlüge*, de verklaring in artikel 231 van het Verdrag van Versailles waarin Duitsland volledig verantwoordelijk werd gesteld voor alle schade die tijdens de Eerste Wereldoorlog veroorzaakt werd. Ook communisten, sociaal-democraten en joden waren het onderwerp van vijandige propaganda.

OORLOGSPROPAGANDA

Na het uitbreken van de oorlog hadden de Duitsers twee doelen: het moreel hooghouden en hun vijanden aanvallen. Om dit doel te bereiken, bombardeerden de partijleiders de Duitse natie via radio, pers, theatervoorstellingen, bioscoopfilms, affiches en geluidswagens met allerlei leuzen. Voor de Duitsers waren de jaren vanaf 1939 tot de winter van 1941 een groot propagandafestijn. Ze boekten op alle fronten succes. *Signal*, het stijlvolle Duitse tijdschrift dat naar het voorbeeld van 'Picture Post' en 'Life Magazine' gemodelleerd was, werd in twintig talen uitgegeven. Hierin werd met prachtige kleurenfoto's ruimschoots aandacht besteed aan de Duitse zeges. De naam van het blad werd bewust zo gekozen omdat dit woord universeel gebruikt werd in heel Europa. Na 1943 presenteerde Signal een beeld van nazi-Duitsland dat steeds meer afweek van de realiteit. Het Duitsland dat in *Signal* getoond werd, was een land waarop de oorlog geen vat had, waar de oogst gewoon werd binnengehaald en waar kunstenaars en handwerkslieden als vanouds hun vak uitoefenden, met de oorlog op veilige afstand.

PARTIJPERS

De *Völkischer Beobachter* bestond al sinds december 1920 als het belangrijkste nationaal-socialistische blad. Na 1933 werd dit het officiële orgaan van de nazi-partij.

De *Illustrierter Beobachter* richtte zich op een lagere doelgroep, maar was veel populairder dan de *Beobachter*. De hekkensluiter was *Der Stürmer* van Julius Streichter. Dit laag-bij-de-grondse, openlijk antisemitische rioolblad richtte zich op de laagste en meest bevooroordeelde rangen van de Duitse bevolking.

OORLOGSCORRESPONDENTEN

Met de start van de oorlog kwamen ook de mannen van de *Propaganda-Kompagnien* - PK - in actie. Voor de oorlog had Goebbels zijn medewerkers een lijst laten opstellen van verslaggevers, fotografen en cameramensen die geschikt zouden zijn als oorlogscorrespondent. Tijdens een opleiding van acht weken leerden ze hoe ze de oorlog moesten verslaan en kregen ze een militaire basistraining. Goebbels beschreef hen als "koelbloedig en onbevreesd". De filmverslagen die gemaakt werden door de cameramensen van de PK en waarin het Duitse publiek werd meegenomen naar de frontlinies, bevestigden hun moed. Naarmate de oorlog langer duurde, kwamen vooral de cameralieden steeds meer in hun element. Ze produceerden niet alleen materiaal voor de wekelijkse *Wochenschau*, maar ze filmden ook volledige oorlogsdocumentaires, zoals *Feuertaufe* (Vuurdoop) over de 18-daagse Poolse campagne en *Sieg im Westen* (Overwinning in het westen) over de Blitzkrieg van mei en juni 1940 in Nederland, België en

Het rijk van Goebbels

Film
De taak van de Rijkskamer voor Film was regelmatig filmvoorstellingen te organiseren om het volk te vermaken en hun "inzicht in het nationaal-socialistische wereldbeeld te verdiepen." Deze Rijkskamer was verdeeld in 5 afdelingen met de volgende aandachtsgebieden:

1. Boekhouding
2. Productie en materieel
3. Dramaturgie
4. Pers
5. Diavoorstellingen

Radio
Deze rijkskamer was verdeeld in 3 afdelingen:

1. Culturele radio en radio-organisatie
2. Radiotechnologie - hield zich bezig met technische systemen, opleiding, kortegolf- en amateur-radio
3. Radiopropaganda - onder andere verantwoordelijk voor het werven van luisteraars, het persbureau en politieke uitzendingen

REICHSPROPAGANDALEITUNG (RPL)

Actieve Propaganda
De verantwoordelijkheden van deze rijkskamer waren zeer gevarieerd. Ze liepen uiteen van het organiseren van massabijeenkomsten tot aan het leiden van lokale bijeenkomsten om leden te werven. Het totale systeem van partij-sprekers werd door deze rijkskamer gecoördineerd. Bovendien produceerde deze rijkskamer de officiële affiches en pamfletten en analyseerden ze de vergaderrapporten van de sprekers en de propagandabureaus. De belangrijkste afdelingen waren:

1. Sprekersysteem
2. Grote evenementen

Cultuur
Deze rijkskamer was verantwoordelijk voor het stimuleren van en toezien op culturele uitingen die in lijn waren met de geest van het nazisme . De belangrijkste afdelingen waren:

1. Architectuur
2. Artistiek beleid
3. Selectie
4. Programmering

Men had onder andere als taak "strijd te voeren tegen kitsch en te voorkomen dat het wereldbeeld door mystieke en pseudo-religieuze waanbeelden uit het werk van ontaarde geesten aangetast wordt".

Coördinatie
Moest alle regeringsinstanties op de hoogte houden van de propagandarichtlijnen, zodat iedereen in de partij hetzelfde verkondigde. De afdelingen waren:

1. Personeel
2. Bedrijfsleven
3. Perspropaganda
4. Tentoonstellingen en beurzen

De afdeling Pers moest in de nationale en internationale pers zoveel mogelijk publiciteit genereren voor nazi-evenementen.

Frankrijk. Vanaf dit moment ging Goebbels in zijn dagboeken vrijwel wekelijks in op de nieuwsverslagen. Daarbij plaatste hij korte samenvattingen van de rapporten over het moreel die door de Gestapo en SD onder de bevolking gehouden werden.

ANTI-JOODSE FILMS

De nazi's gebruikten de bioscoop al geruime tijd om hun antisemitische denkbeelden bij het volk in te prenten via films als *Jud Süss* en *Der Ewige Jude*. Zo werd *Der Ewige Jude* getoond aan de mannen van de *Einsatzgruppen*, voordat ze naar Rusland werden gestuurd voor hun moorddadige missies. Ook werden er films gemaakt over heroïsche historische thema's, met als meest extravagante voorbeeld de film *Kolberg* waarvoor Goebbels in 1943 opdracht gaf. Deze film, die bedoeld was om het moreel te versterken, was gebaseerd op een incident in de Napoleontische oorlogen waar een klein Pruisisch dorpje zich tegen het Franse leger verdedigde. De film kostte 8,5 miljoen Reichsmark en er figureerden duizenden frontsoldaten in die waren teruggehaald van het Oostfront, evenals 6000 paarden, tonnen losse flodders en 100 spoorwegwagons met zout dat als sneeuw moest dienen. De première vond plaats op 30 januari 1945 *tijdens* het Atlantikfest in La Rochelle, de Franse marinebasis die nog steeds in Duitse handen was, maar die inmiddels volledig omsingeld was en honderden kilometers achter de frontlinies lag. De film werd 's nachts per parachute in de stad bezorgd.

"GERMANY CALLING"

De aanval op de Sovjet-Unie in 1941 markeerde het begin van de *Sondermeldungen*, de radio-uitzendingen over de Duitse successen. Op verzoek van Hitler werden deze speciale uitzendingen voorafgegaan door het tromgeroffel en trompetgeschal uit de opening van de *Preludes* van Liszt. Voor hun radio-uitzendingen gericht tegen de vijand wisten de Duitsers onverwachte bondgenoten te werven. Voor de Britse luisteraars was er tijdens de donkere maanden na de val van Frankrijk in 1940 één stem in het bijzonder die de Duitse vijand verpersoonlijkte. William Joyce (1906-1946) begon zijn uitzendingen altijd met de woorden "Germany Calling, Germany Calling". Door zijn geaffecteerde accent kreeg hij de bijnaam "Lord Haw-Haw". Hij maakte de Britse oorlogsinspanningen belachelijk, maar werd niet erg serieus genomen. Hoewel hij in Amerika geboren was, had hij het grootste deel van zijn jeugd in Ierland en Groot-Brittannië doorgebracht, en had hij een Brits paspoort. In 1933 werd hij lid van de Britse Union of Fascists en in 1939 verhuisde hij naar Berlijn. Daar werd hij op 28 mei 1945 door de Britten gevangen genomen. Hij werd in Londen ter dood veroordeeld voor hoogverraad en op 3 januari 1946 opgehangen.

AXIS SALLY

Toen Amerika zich in de oorlog mengde, kwam er een nieuwe stem in de lucht, die van Mildred Gillars, (1901-1988), bij de Amerikaanse soldaten bekend als 'Axis Sally'. Zij ging na de Eerste Wereldoorlog naar Duitsland om muziek te studeren. De geallieerden die in Italië vochten, genoten van haar talenten als jazzmuzikante, maar vonden haar propagandistische uitingen minder amusant. Zij werd in 1945 gearresteerd en zat 12 jaar in een Amerikaanse gevangenis. Goebbels was een krachtig redenaar en na de rampzalig verlopen slag bij Stalingrad deed hij zijn best om het moreel in het land weer op te vijzelen. Hij mobiliseerde de geschreven pers en de radio om de natie tijdens deze donkere dagen te verenigen en om het heroïsme van de Duitse frontsoldaten bij Stalingrad tot mythische proporties op te blazen. Het verlies moest worden verkocht als een van de grootste morele overwinningen uit de Duitse geschiedenis. Op 18 februari 1943 sprak Goebbels in het Berliner *Sportpalast* een grote menigte toe. Het thema was *Totaler Krieg - Kürzester Krieg*. Toen hij vroeg "Willen jullie de totale oorlog?" antwoordde het opgezweepte publiek als één man: "Ja." "Zijn jullie bereid de Führer te volgen en voor de overwinning te strijden ongeacht de kosten?" "Ja" was het antwoord van de massa. Daarop schalde de welluidende stem van Goebbels uit de luidsprekers "Laat onze strijdkreet dan zijn: Nu staat het volk op en breekt de storm los".

LOZE BELOFTEN

Het lukte Goebbels weliswaar de Duitsers zo ver te krijgen dat ze nog meer offers wilden brengen, maar hij deed dit onder andere door ze voor te houden dat Duitsland met nieuwe superwapens zoals de V-1 en V-2 de oorlog alsnog zou kunnen winnen. In zijn propaganda schilderde hij de westerse geallieerden af als terroristen die onschuldige burgers bombardeerden, terwijl de vijand in het Oosten een losgeslagen horde bolsjewieken was die uit was op roof en plundering. Toen het Rode Leger en de westerse geallieerden in de lente van 1945 in Duitsland doordrongen, troffen zij nog overal muurschilderingen aan die een niet-aflatend geloof in de eindoverwinning verkondigden. Op de muur van een kapotgeschoten gebouw in het westen van Duitsland vroegen grote witte letters aan de lezers *Was hast Du heute für Deutschland getan?* – Wat heb jij vandaag voor Duitsland gedaan? Goebbels bleef Hitler tot het bittere eind trouw. In 1945 bracht hij zijn hele gezin over naar de *Führerbunker* in Berlijn. Na Hitlers dood vergiftigde hij zijn kinderen en pleegde hij samen met zijn vrouw zelfmoord.

Onder:
In 1938 waren de partijdagen in Neurenberg uitgegroeid tot strak geregisseerde propaganda-uitingen. Zoals ook bij moderne partijbijeenkomsten het geval is, wilde men ook hier een hecht front laten zien dat trouw was aan de leider.

Boven:
De ontwerpers gebruikten vaak gewelddadige beelden. Dit kwam overeen met Hitlers overtuiging dat wreedheid en fysieke kracht de twee dingen waren waar iedereen respect voor had. "Hebt u nooit gezien hoe er zich altijd een menigte verzamelt rond twee mensen die op straat vechten?" vroeg hij ooit.

Boven:
Natuurlijk werden affiches ook voor puur commerciële doeleinden gebruikt. De affiches die de propagandafilms moesten promoten, moesten niet alleen bezoekers trekken, maar dienden ook een bijdrage te leveren aan het totale propagandaoffensief. Zo versterkten de affiches voor de antisemitische film Jud Süss het beeld van de vrekkige jood dat de nazi's altijd schilderden.

Boven:
Deze affiche voor de verkiezingen van 1933 beweert dat er in Duitsland slechts één mening leefde.

Nazi-affiches

AFFICHES waren een cruciaal middel voor het verspreiden van de nationaal-socialistische leer in Duitsland. Het was een onderdeel van het totale concept van visuele hersenspoeling waarin de nazi's zo bedreven waren. De boodschappen op de affiches werden altijd zo simpel mogelijk en in stereotiepe bewoordingen geformuleerd en werden dan zo vaak herhaald dat het onderliggende idee er bij het grote publiek als het ware ingestampt werd. Hitler richtte zich hiermee niet op de intellectuelen, maar op de grote massa. Voor een dergelijke campagne waren affiches het ideale medium. Als er maar genoeg van verspreid werden, kon men hun boodschap niet ontlopen. Waar men ook was in Duitsland, overal hingen nazi-leuzen. Deze affiches, die in het gebruik van reclametechnieken hun tijd ver vooruit waren, werden op een gegeven moment een soort van kunstvorm op zich. Het ging hierbij altijd om één enkele boodschap die versterkt werd door eenvoudige, expliciete tekeningen en beelden. In de boodschappen op deze affiches namen de nazi's geen blad voor de mond.Kreten als "Dood aan de joden!", "Een Volk, Een Staat, Een Leider", en toen de oorlog allang redde-loos verloren was - "Wij zullen zege-vieren" en "Doorvechten tot de Overwinning!'

Links:
Toen de nazi's eenmaal aan de macht waren, werden affiches steeds meer gebruikt om de nazi-boodschap te verspreiden en mensen te hersenspoelen. Zelfs terwijl het Duitse rijk uiteenviel, werden de oude boodschappen nog altijd herhaald. Een leger van jongens en oude mannen werd opgeroepen om voor de Duitse vrijheid te strijden. Velen van hen bleven in de oude leugens geloven.

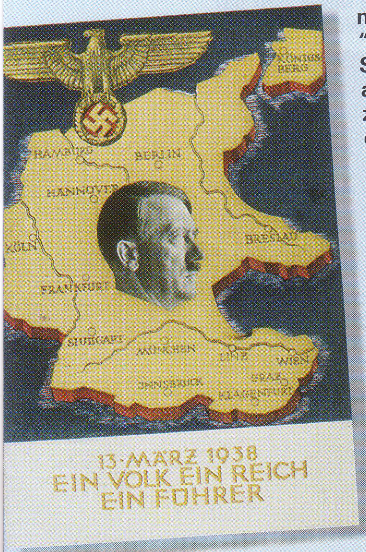

Links:
In maart 1938 wilde Hitler de Duitse natie zover krijgen dat ze de annexatie van Oostenrijk zouden goedkeuren. De boodschap op dit affiche is gebaseerd op het idee van de nazi's dat de grenzen van een natie raciaal bepaald zijn. De boodschap was simpel: Duitsland zou pas weer compleet zijn als ze weer allemaal in één land woonden, onder één oppermachtige leider.

Links:
Voor Hitler was het wit, rood en zwart van het hakenkruis de perfecte kleurencombinatie. Het rood deed denken aan vers vergoten bloed, het wit stond voor reinheid en het zwart symboliseerde de strijd waaruit Duitsland was voortgekomen. Tegen een neutrale achtergrond hadden dergelijke beelden een enorme impact.

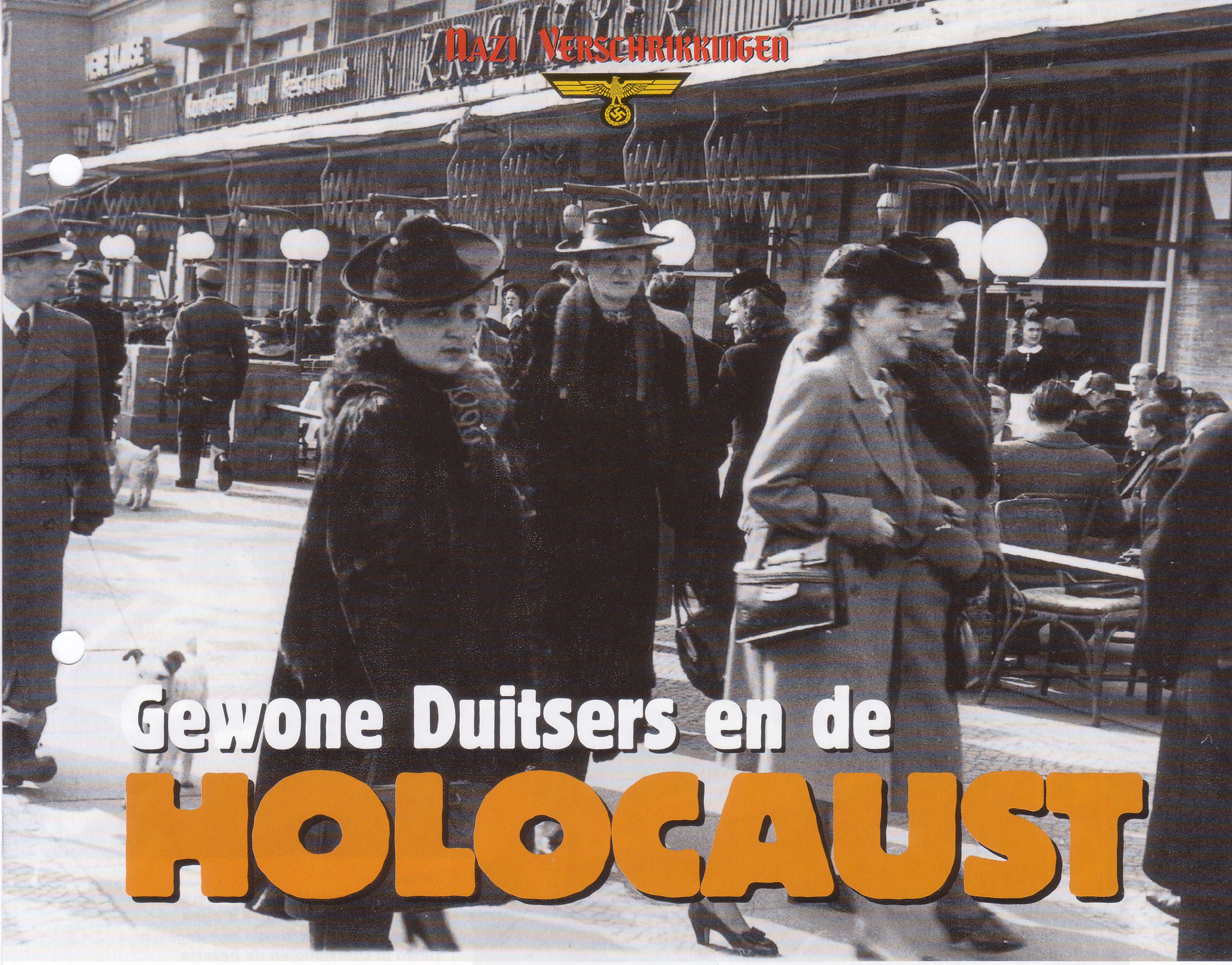

Gewone Duitsers en de HOLOCAUST

Het Duitse volk wist goed wat er met de joden en andere "Untermenschen" gebeurde. De acties van de SA en SS waren geen geheim. Velen steunden de Neurenberger wetten, maar wisten ze wat er echt gebeurde in kampen? Wisten ze van de Holocaust?

Himmler en zijn volgelingen voerden de 'definitieve oplossing voor de joodse kwestie' uit, maar wat wisten de gewone Duitsers hier eigenlijk over? In hoeverre waren zij medeverantwoordelijk voor de holocaust?

STALIN wilde de Duitse officieren de schuld geven voor de misdaden die in naam van het nazisme gepleegd waren. Hij stelde aan President Roosevelt voor om na de val van Duitsland 50.000 Duitse officieren dood te laten schieten en het daar dan verder bij te laten. Roosevelt lachte hier smadelijk om, maar Winston Churchill verliet verontwaardigd het vertrek: tijdens de oorlog werden de geallieerden het nooit eens over een coherent beleid inzake oorlogs-misdaden.

De hoogste Russische rechter in Neurenberg had talloze 'schijnprocessen' tegen dissidente communisten voorgezeten en Hermann Goerings uitspraken dat het tribunaal een aangelegenheid was waar de overwinnaars de verliezers berechtten, was dan ook niet helemaal uit de lucht gegrepen. De processen in Neurenberg zorgden wel voor een formele grondslag onder het beleid dat de geallieerden in 1945 in bezet Duitsland toepasten.

Het oorspronkelijke plan van de Amerikaanse regering was om alle Duitse functionarissen als nazi's te beschouwen, te arresteren en hun rol in de misdaden tegen de menselijkheid te onderzoeken. Maar dit idee liet men al snel varen. Toen de geallieerden Duitsland innamen, werden ze ook verantwoordelijk voor het bestuur over de burgers en de bijbehorende voorzieningen als water, kolen en voedsel - en daarvoor was de kennis van de lokale beambten essentieel. Veel overheidsbeambten mochten daarom hun baan behouden, zij het dat ze nu voor de geallieerden werkten.

Maar niet iedereen kwam er zo gemakkelijk vanaf. Officieren van de Duitse strijdkrachten en hogere partijfunctionarissen, SD'ers en SS'ers werden gearresteerd. In Neurenberg werd de SS als een 'criminele organisatie' afgeschilderd en werd het onderscheid officieel: 'gewone' Duitsers konden als een normale verslagen tegenstander behandeld worden - de SS werd de zondebok.

Boven:
Duitse spoorwegbeambten organiseerden de transporten van joden en anderen naar het oosten. Zij moesten afweten van de verschrikkelijke omstandigheden aan boord van de treinen, maar toch andernamen ze niets. Vaak uit zelfbescherming want protesteren zou een enkele reis richting concentratiekamp betekenen.

DE WAARHEID ONDER OGEN ZIEN

De geschokte reacties van gewone Duitsers die in 1945 door de geallieerde soldaten verplicht werden de concentratiekampen in de buurt van hun woonplaats te bezoeken, werden op film vastgelegd. Het was toch wel duidelijk dat zij hier niet vanaf hadden geweten? De omvang van de holocaust was onvoorstelbaar: overal ter wereld hield het bioscooppubliek de adem in bij het zien van de filmbeelden van Auschwitz. Voor de gemoedsrust van de mensheid was het gemakkelijker als men kon geloven dat dit het werk was geweest van een duivels regime, dat dergelijke praktijken zelfs voor de eigen bevolking verborgen had gehouden. Tijdens het proces leek het verweer van Albert Speer plausibel: 'ik had het kunnen weten, ik had het moeten weten, maar ik wist het niet'.

Boven:
Soldaten controleren de papieren van joden die een davidsster dragen. Dergelijke scènes waren een dagelijks beeld in Duitsland en de bezette gebieden, en het Duitse volk wist heel goed waar de joden en andere 'Untermenschen' onder te leiden hadden. Maar wisten ze ook van de holocaust?

Dit versterkte het idee dat zelfs de hoogste nazi's niet volledig op de hoogte waren van Hitlers praktijken en dat alleen zijn meest beruchte handlangers medeplichtig waren.

Al snel trachtte men de kring van schuldigen verder in te perken. Gerespecteerde bevelvoerders van de Waffen-SS zoals Paul Hausser en 'Panzer' Meyer voerden aan dat de Waffen-SS niets van doen had met de concentratiekampbewakers van de *Totenkopfverbände*. Zij beweerden 'pure' frontsoldaten te zijn voor wie de nazi-leer een irritante factor was die de aandacht afleidde van hun feitelijke training.

INTIMI

De volle omvang van de misdaden van de nazi's zou alleen bekend zijn geweest bij Hitler en zijn intimi: Bormann, Himmler, Heydrich en de

Boven:
Er stierven miljoenen Russische krijgsgevangenen door toedoen van de Duitsers, maar de meeste sterfgevallen vonden op Russische bodem plaats, waar de gewone Duitser er niets van kon zien. Toch deden geruchten over de gruweldaden die in Rusland begaan werden de ronde onder het Duitse volk.

Boven:
De joden uit Warschau worden verzameld voor transport naar Treblinka. De SS bouwde de getto's en vernietigingskampen op Pools grondgebied, maar het nieuws over dit gruwelijke geheim bereikte het Duitse rijk via medewerkers van fabrieken waar slavenarbeiders werkten en spoorwegbeambten die de joden vervoerden.

Hieronder:
De Russische krijgsgevangenen die het land bewerkten kregen een karig rantsoen. Dergelijke landarbeiders kwamen wel eens in de buurt van gewone Duitsers, maar alle vorm van sociaal contact tussen hen was verboden.

mannen die de vergadering in Wannsee bijwoonden. De beslissing om de Europese joden in de vernietigingskampen van *Aktion Reinhard* om het leven te brengen, moest geheim blijven. Hetzelfde gold voor de massale executies in Polen en Rusland tijdens 1941. Bij de moordpartijen die door de *Einsatzkommandos* werden uitgevoerd, waren ook veel lokale vrijwilligers uit de Baltische Staten en de Oekraïne en hele bataljons van de *Ordnungspolizei* betrokken. De orders werden mondeling gegeven. Er werd zo weinig mogelijk op papier gezet en officieren die geen eufemismen zoals 'herhuisvesting' of 'evacuatie' gebruikten, werden door Himmler persoonlijk op hun vingers getikt.

Natuurlijk merkten sommige legereenheden wel eens iets van de moordpartijen, maar hen werd wijsgemaakt dat het om operaties tegen partizanen ging. Sommige bataljons leenden mannen uit om de Einsatzkommandos te helpen en er waren gewone soldaten die een morbide vorm van recreatie ontwikkelden: 'executietoerisme', waarbij ze foto's maakten van de slachtpartijen. Ze kregen het bevel daarmee op te houden. Alvorens in te gaan op wie er nu precies iets van de holocaust af wist, is het zinvol om eerst even te kijken naar de situatie rond de bouw van de vernietigingskampen. Vanaf eind 1941 tot de zomer van 1942 werden deze moordfaciliteiten voor *Aktion Reinhard* met opzet ergens achteraf gebouwd, zoals in bezet Polen waar geheimhouding met dodelijk gemak kon worden afgedwongen. De plaatselijke bevolking kreeg strikte instructies hun mond te houden.

MASSAMOORDEN

Gaskamers en speciaal ontwikkelde crematoria werden gebruikt om miljoenen mensen te vermoorden en te verbranden. Toch werd dit niet alleen om redenen van efficiency gedaan. Toen het etnische geweld in Ruanda aan het eind van de twintigste eeuw escaleerde werden er 250.000 mensen per maand gedood: sneller dan men in Treblinka of Auschwitz-Birkenau voor elkaar kreeg. En in het

CONCENTRATIEKAMPEN

Boven:
Enkele van de eerste gedetineerden aan het werk in de tuin in Dachau. Ze worden bewaakt door een gewapende SA-man wat erop duidt dat deze foto genomen is na de machtsovername door de nazi's. Later zouden de kampen onder bevel staan van de Totenkopfverbanden van de SS.

Boven:
Gevangenen bouwen een zandwal. Aan de huizen op de achtergrond is te zien hoe het kampsysteem zich vaak in de achtertuin van gewone Duitsers afspeelde.

Rechts:
In de begindagen had de dwangarbeid in de kampen nog geen economisch karakter, maar werd het gezien als een straf voor gedetineerden. De "gewone" Duitsers werd verteld dat er in de kampen alleen criminelen zaten, zodat er slechts weinig protest was tegen de kampen.

Links:
De acceptatie door het gewone volk veranderde in angst toen bekend werd dat hoofdzakelijk mensen die het niet eens waren met de nazi's in de kampen terechtkwamen.

Onder:
Tijdens de oorlog groeiden de kampen explosief, maar de grootste kampen, zoals Auschwitz, werden op afgelegen locaties in Polen gebouwd.

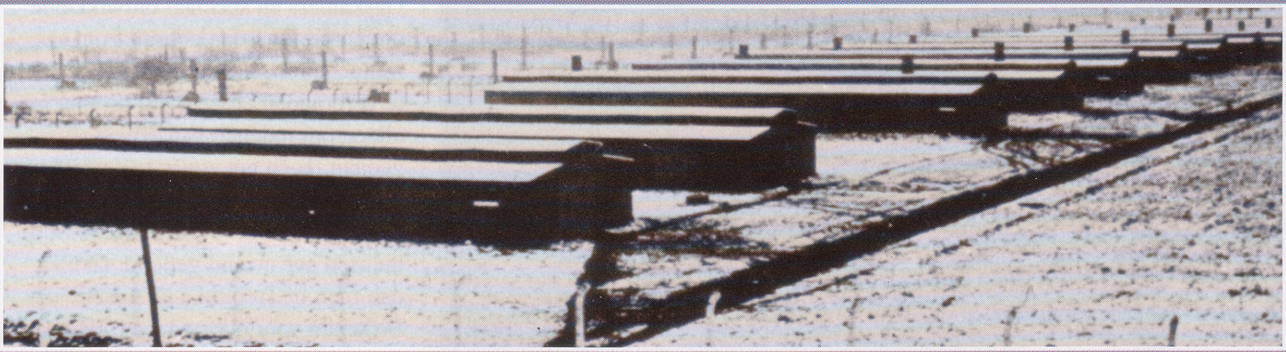

Boven:
Gevangenen van een concentratiekamp werken aan de fundering van een nieuwe fabriek. De meeste Duitsers die getuige waren van dergelijke scènes dachten dat dit dwangarbeiders waren die hun straf verdienden.

Links:
Een Duitse politie-eenheid verzamelt een groep Nederlandse joden om op transport naar het oosten te zetten. Hoewel met name politie, de SS en de SD verantwoordelijk waren voor het holocaustproces, werden ze ook geregeld bijgestaan door normale Wehrmacht- en Waffen SS-troepen.

Afrikaanse land werd dit met messen en bijlen gedaan.

De machines van de holocaust waren vooral het gevolg van Himmlers zoektocht naar een executiemethode die zijn mannen mentaal minder zwaar zou belasten dan de massale fusillades. Hij hoorde teveel geluiden over alcoholisme en onverklaarbare geweldsuitbarstingen en besefte dat de mannen van de *Einsatzkommandos* de moordpartijen moreel gezien niet meer konden verwerken. Hij was trots op zijn SS'ers die vasthielden aan 'beschaafde normen' terwijl zij hun massaslachtingen uitvoerden ... op vrouwen en kinderen. Als elke Duitser een 'gewillige SS-beul' was geweest, dan waren de gaskamers nooit nodig geweest.

De holocaust speelde zich hoofdzakelijk af op een afgelegen plek in het Duitse rijk. Dankzij het gebruik van industriële oplossingen was er slechts een minimale personeelsbezetting voor nodig. Het bewijs werd systematisch vernietigd nadat de kampen hun werk hadden gedaan: Om te voorkomen dat de waarheid over de vernietigingskampen aan het licht kwam, kreeg *Sonderkommando* 1005 opdracht om, voordat het Russische front naar het westen terugschoof, de lijken op te graven en te verbranden van de menen die in 1941 door de Einsatzcommando's vermoord waren.

BETROKKEN BIJ VOLKERENMOORD

Ondanks de inspanningen om alles geheim te houden, wisten veel 'gewone' Duitsers het nodige over de holocaust omdat ze zijdelings bij de organisatie ervan betrokken waren. Het transport van meer dan zes miljoen mensen dwars door Europa was alleen maar mogelijk met behulp van duizenden burgerspoorweg-beambten.

De kampen bestelden hun specialistische apparatuur bij particuliere machinebouwers en

DWANGARBEID

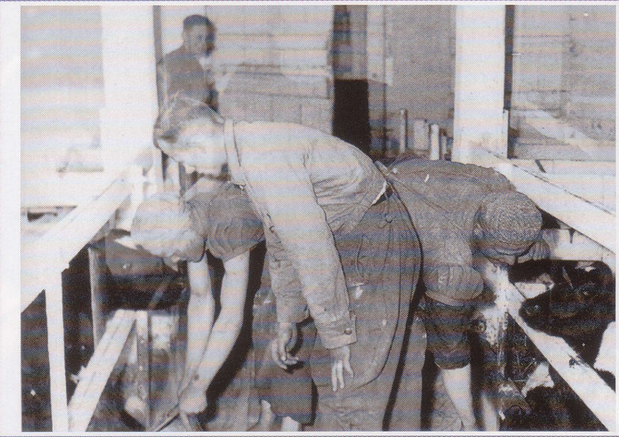

Boven en links:
Grote groepen Sovjet-gevangenen en dwangarbeiders uit Oost-Europa werden ingezet op het land omdat de Duitsers op het slagveld werden ingezet. Sommigen van hen werden redelijk behandeld maar de meesten werkten zich letterlijk dood.

Boven:
Vrouwelijke dwangarbeiders in een munitiefabriek. Deze zogenaamde "vrijwilligers" uit de bezette gebieden werden willekeurig ingezet en stonden onder toezicht van soldaten die niet geschikt waren voor het front.

Boven:
"Vrijwilligers" uit Oost-Europa aan het werk in een herstelwerkplaats van de Wehrmacht. Aanvankelijk maakten de Duitsers gebruik van vrijwillige arbeiders. Vanaf 1942 werd iedereen met de juiste leeftijd tewerkgesteld in de fabrieken. Lichamelijk sterke mannen werden op het slagveld ingezet.

Boven:
Gevangenen van kamp Dachau aan het werk in de BMW-fabriek van Allach, in de buurt van München. Veel gerenommeerde Duitse bedrijven maakten gebruik van dwangarbeiders, vaak onder supervisie van eigen werknemers. Deze mensen werden gehuisvest in subkampen waar de omstandigheden zeker zo slecht waren als in de hoofdkampen. Velen van hen werkten zich letterlijk dood.

schreven hier soms zelfs een openbare aanbesteding voor uit. Het ware doel van de gaskamers, crematoria, wagentjes voor de lijken, roosters voor de ovens, vuurvaste stenen en de andere apparatuur werd niet geheim gehouden. Er werden door bedrijven zelfs verbeteringen aangebracht aan de crematoria zodat ze langer konden branden op een hogere temperatuur en om te voorkomen dat het niet-verbrande menselijke vet de ovens zou verstoppen. Deze beslissingen werden genomen door onopvallende kantoormensen. De deurspion in de deur van de gaskamer in Majdanek droeg het stempel 'Auert, Berlin'. Dit was gemaakt door mensen die trots waren op hun werk.

HET LEGER

Hoewel sommige onderdelen van het Duitse leger deelnamen aan de massamoord op joden in Rusland tijdens het begin van de invasie, was de Wehrmacht niet direct betrokken bij de uitvoering van de Endlösung. Toch raakte het blazoen van het Duitse leger ook besmet door de acties tegen Russische partizanen: het hoge aantal doden afgezet tegen het karige aantal wapens dat werd buitgemaakt doet vermoeden dat deze acties vaak onverhulde moordpartijen waren. Het is minder geloofwaardig dat ook de Waffen-SS niet betrokken zou zijn geweest bij de Endlösung. Het bewijs is onomstotelijk - er werd voor de oorlog regelmatig personeel uitgewisseld tussen de SS-Verfügunstruppe (latere Waffen-SS) en de SS-Totenkopfverbände die de concentratiekampen bewaakten. Deze uitwisseling duurde ook tijdens de oorlog nog voort. De oprichter van de *Totenkopfverbände*, Theodor Eicke, selecteerde de mannen van zijn beruchte 3e SS-divisie volledig uit de SS-Totenkopfverbände. Officieren van de Waffen-SS die niet langer aan het front konden vechten werden overgeplaatst naar de concentratiekampen. Officieren die bij Eicke in ongenade vielen, werden daar ook naartoe gestuurd (waaruit blijkt dat zijn bewering dat dienen in de kampen even 'eerzaam' was als vechten aan het front een grote leugen was). Gewone SS'ers die ernstige overtredingen tegen de discipline begingen, werden gewoon als gevangenen naar de kampen gestuurd. Dit lot hing de SS-formaties tot 1942 boven het hoofd, toen de SS-divisies strafcompagnieën gingen vormen, naar het Russische voorbeeld.

SLAVENARBEID

Albert Speer ontkende dat hij iets van de holocaust afwist, maar zijn betrokkenheid bij de inzet van slavenarbeiders uit de kampen stond wel onomstotelijk vast. Eind 1944 bracht hij een bezoek aan het ondergrondse fabriekscomplex 'Dora' waar V2's gebouwd werden. Het sterftecijfer was hier zo hoog dat er wel eens beweerd wordt dat de dood van de (vooral joodse) arbeiders opzettelijk was, als een soort nevendoel van het complex.

Speer en een zeer grote groep Duitsers wisten van het gebruik van slavenarbeid - en de wreedheden die hiermee gepaard gingen. Alle grote concentratiekampen hadden satellietkampen. Deze leverden slaven die in meer dan 1000 Duitse fabrieken, bedrijven en organisaties naast de reguliere medewerkers werkten.

BANG OM IETS TE ZEGGEN

De reden waarom de meeste Duitsers deden alsof ze niets van de holocaust afwisten, was dat ze anders wel eens zelf in een concentratiekamp konden belanden. De nazi-staat riep kinderen op hun ouders aan te geven als die zich negatief uitlieten over het nazisme. Iedereen die iets tegen een ander had, kon naar de desbetreffende overheidsinstantie toestappen: de Gestapo-dossiers puilden uit met aanklachten wegens 'asociaal gedrag'. Dit kon van alles betekenen, van negatieve opmerkingen tot sociaal of seksueel afwijkend gedrag. Zelfs de familieleden van officieren die in het leger dienden waren niet veilig: kolonel Hans von Luck spendeerde de zomer van 1944 deels aan het leiding geven over een *Kampfgruppe* van de 21e pantserdivisie in Normandië en aan pogingen om de halfjoodse vader van zijn verloofde uit de klauwen van de Gestapo te bevrijden. Hij slaagde hier niet in. Het veiligheidsapparaat van de nazi's was bijzonder gebeten op mensen die naar geallieerde radio-uitzendingen luisterden. Miljoenen Duitsers luisterden bijvoorbeeld naar de BBC. Maar ook daar hoorden ze niets over de holocaust.

De geallieerde propagandisten waakten er tijdens de oorlog voor om te veel nadruk te leggen op de misdaden tegen de joden. Amerikaanse correspondenten die tot december 1941 in Duitsland gewoond hadden, waarschuwden dat het antisemitisme zo alom verbreid was dat het contraproductief zou zijn om Hitlers anti-joodse politiek te bekritiseren. De meeste Duitsers wisten wel iets van de gruwelen die door de nazi's begaan werden, maar slechts weinigen wilden dit ook daadwerkelijk erkennen. In het Derde Rijk was het gewoonweg te gevaarlijk om dit onderwerp te bespreken.

Onder:
In Belsen dwingen Britse soldaten SS'ers, locale beambten en gewone Duitsers om naar de gruwelijke waarheid van het nazi-regime te kijken. Velen van hen beweerden van niets te weten, hoewel de stank van lijken in de wijde omtrek te ruiken was.

DEPORTATIE EN DE DOOD!

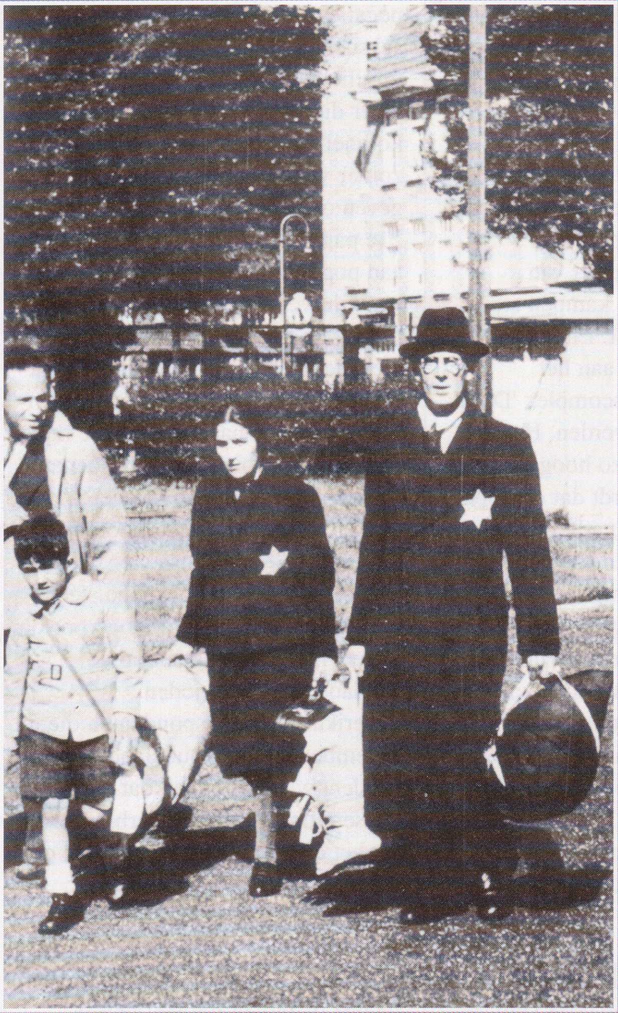

Boven:
Een blik van een groepje joodse kinderen in een veewagen. Dit groepje heeft tenminste nog een beetje frisse lucht.

Links:
De Duitsers vertelden de joden dat ze zouden worden gehuisvest in het oosten. De families namen mee wat ze konden meenemen en werden op transport gezet naar het oosten.

Onder:
De SS probeerde de waarheid te verbergen voor de buitenwereld. Toch deden de gruwelverhalen de ronde en daarom moesten deze joden onder dreiging van geweld op transport worden gezet.

Sepp Dietrich schudt de gezonde hand van de Führer op de 'Wolfsschanze'. In augustus 1944 kreeg Dietrich de diamanten bij zijn ridderkruis voor de wijze waarop hij zijn troepen in Normandië geleid had.

Sepp Dietrich

DE MEESTER VAN HITLERS GARDE

Josef 'Sepp' Dietrich werd door Hitler bewonderd vanwege zijn combinatie van sluwheid, meedogenloosheid en hardheid. Hij was absoluut geen intellectueel, maar voerde uiteindelijk wel het bevel over een pantserleger.

FATSOENLIJK, maar DOM" antwoordde veldmaarschalk Gerd von Rundstedt toen men zijn mening vroeg over Sepp Dietrich. *SS-Obergruppen-führer* Felix Steiner herinnerde zich "Ik probeerde eens anderhalf uur lang iets aan Sepp Dietrich uit te leggen met behulp van een plattegrond. Het had geen zin. Hij snapte er niets van". *SS-Obergruppenführer* Paul Hausser die het IIe *SS-Panzerkorps* aanvoerde, was minder mild."In principe was hij een redelijke sergeant-majoor geweest, een betere sergeant en een eersteklas korporaal". Maar ondanks dat hij nooit een hogere militaire opleiding had gehad, zou Josef 'Sepp' Dietrich uiteindelijk het 6e *SS Panzer Armee* leiden tijdens het Duitse slotoffensief in het Westen, in de Ardennen in december 1944.

Met de manier waarop hij de *Leibstandarte-SS "Adolf Hitler"* leidde, legde hij de basis voor de stijl van de Waffen-SS: een kameraad voor de mannen in zijn formatie, maar meedogenloos voor zijn vijanden in het veld. Ondanks dat hij klein en te zwaar was en een echte boeventronie had, had hij toch een bepaald charisma. Als soldaat zei Hitler over Dietrich "Ik heb hem altijd de gelegenheid gegeven om in heikele situaties in te grijpen. Hij is een man die tegelijkertijd geslepen, energiek en wreed is .... En hij is zo bezorgd om zijn troepen!" Veldmaarschalk Erwin Rommel, die hem in 1944 in Normandië ontmoette, beschreef hem als "ongecultiveerd, heeft een assistent nodig om zijn gedachten in leesbaar Duits om te zetten."

LEERLING-SLAGER

Dietrich werd op 28 mei 1892 in Hawangen bij Memmingen geboren. Hij startte zijn carrière als slager, ging daarna op een boerderij werken en werkte nog even als ober voordat hij in 1911 in het Duitse keizerlijke leger ging. In de Eerste Wereldoorlog klom hij op tot *Oberfeldwebel* - sergeant-majoor - en diende hij in het 42e infanterieregiment, 5e stootbataljon en 13e Beierse tankdetachement. Hij was zeer moedig en verdiende twee IJzeren Kruizen, de medaille voor tankaanvallen, het Beierse dienstkruis en de Oostenrijkse medaille voor moed. Ook voor Dietrich waren de jaren na de oorlog een onstabiele periode waarin hij allerlei baantjes had, zoals politieman, voorman in een tabaksfabriek, douanebeambte en monteur in een garage. In 1919 kwam

Sepp Dietrich was een geboren soldaat met een harde inborst. Hij had absoluut niet de juiste capaciteiten als generaal, maar hij stond wel pal naast zijn mannen aan het front. Hij werd door zijn SS'ers als een vader gezien en kon op hun trouw en vriendschap rekenen.

hij bij het Freikorps *Oberland* en als lid daarvan nam hij deel aan de gedoemde Hitler-Ludendorff-Putsch van 9 november 1923. In 1928 werd hij lid van de nationaal-socialistische partij (NSDAP Nr. 89015), die veel leden had in de laagste kringen van de Duitse maatschappij. Hitler zag als ex-korporaal direct in wat een voormalig sergeant-majoor voor de partij kon betekenen. Hij was van onschatbare waarde tijdens de politieke bijeenkomsten van de nazi's en werd door Hitler geselecteerd als zijn chauffeur en lijfwacht. Hitler noemde hem gekscherend "*Chauffeureska*". Zijn rijkwaliteiten trokken zelfs de aandacht van Auto Union en Daimler-Benz die hem een baan aanboden als demonstratierijder voor hun auto's. Dietrich werd in 1928 lid van de *SS Sturm I* en kreeg het SS-nummer 1177. Op 18 november 1929 werd hij bevorderd tot *SS-Standartenführer* en hielp hij bij het organiseren van de SS in Zuid-Beieren.

HITLERS UITSMIJTER

Hitler beloonde Dietrichs inzet met een baan als verzender voor de uitgeverij Franz Eher in München. In 1930 nam zijn carrière een hoge vlucht toen hij in de Reichstag werd gekozen als afgevaardigde voor een Beiers *Wahlkreis* (kiesdistrict). Hij was echter geen prater en viel op door zijn stilzwijgen.

In 1932 liet Hitler Dietrich een persoonlijke lijfwacht samenstellen. Op 17 maart 1933 installeerde Dietrich de *SS-Stabswache Berlin*, een 117-koppige SS-erewacht. Deze werd in september omgedoopt tot *Leibstandarte-SS Adolf Hitler*. Ze waren gelegerd in de Lichterfelde-kazerne in Berlijn waar vroeger de cadetten van het keizerlijke leger werden opgeleid. Toen de SS groter werd, werd de LAH zowel een 'pretoriaanse garde' voor Hitler als de voorhoede van de bewapende SS - die later zou uitgroeien tot de Waffen-SS.In hun zwarte uniformen met witte riemen stonden leden van de Leibstandarte op wacht voor de Reichskanzlei of fungeerden ze als erewacht voor buitenlandse bezoekers. In 1933 werd Dietrich van *SS-Gruppenführer* bevorderd tot *SS-Oberst-Gruppenführer* en werd hij in de Pruisische staatsraad gekozen.

De mannen van de LAH werden oorspronkelijk niet al te serieus genomen door het leger, maar zouden zich aan het front onderscheiden. Ze werden geïndoctrineerd met een mythe van hardheid en moed en hadden het idee dat ze deel uitmaakten van een aristocratische elite met zijn eigen wetten en loyaliteiten. Hun eerste militaire

Hierboven:
Hitler pauzeert tijdens de hectische verkiezingscampagne van 1932, met naast hem 'slagersjongen' Dietrich. Dietrich was een van Hitlers favorieten. Hij leidde Hitlers lijfwacht die zich toen nog met drie grote Mercedessen verplaatste en bewapend was met revolvers en zwepen.

Boven:
Dietrich (uiterst links) begeleidt de Führer in Königsburg aan het eind van verkiezingscampagne in maart 1933. Op 17 maart introduceerde hij de Berlijnse SS-garde waaruit later dat jaar de Leibstandarte zou voortkomen.

operatie was de inval in het Saarland in maart 1935, maar Dietrich en de LAH hadden al een grote rol gespeeld tijdens de Nacht van de Lange Messen.

SLEUTEL TOT DE OVERWINNING

Onder Dietrich had de LAH in Polen, Nederland, Frankrijk, de Balkanlanden en de USSR gevochten. Dietrich behandelde waardige tegenstanders altijd met respect en had vooral veel bewondering voor zijn Griekse opponenten op de Balkan. Toen het Italiaanse opperbevel hem vroeg om 50.000 Griekse soldaten uit te lenen, antwoordde hij: "Als jullie 50.000 gevangenen willen, waarom hebben jullie ze dan niet zelf gevangen genomen?" Vervolgens liet hij de Grieken onmiddellijk vrij, officieren inclusis. In 1941 kozen de mannen van LAH een schild met daarop een loper (een *Dietrich* in het Duits) als hun divisie-embleem. Deze sleutel zou alle deuren openen, ook de deur naar de zege. Toen Sepp Dietrich op 31 december 1941 Eikenbladeren kreeg voor zijn 'Ritterkreuz' werd er een krans van eikenbladeren om het schild aangebracht. Dietrich kreeg het ridderkruis al op 7 juli 1940 na de Franse campagne. Op 6 augustus 1944 werd Dietrich, als aanvoerder van het SS-Pantserkorps in

Boven:
Dertien jaar later is Dietrich een gevangene van de Amerikanen. Na een laatste hopeloze poging Wenen te verdedigen trok Dietrich zich terug naar de voet van de Alpen waar hij zich op 8 mei 1945 overgaf.

Normandië, een van de 27 mannen die diamanten kregen bij hun ridderkruis.

WREEDHEDEN

Hoewel SS'ers onder zijn commando beschuldigd werden van de meest gruwelijke wreedheden, reageerde Dietrich meedogenloos als hij hoorde dat mannen die onder hem dienden wandaden hadden begaan. Zijn motto was: "We zijn soldaten en geen plunderaars, we zijn Duitsers en moeten ons op beschaafde wijze gedragen, ongeacht waar onze opdracht ons heen voert." Op 27 juli 1943 verliet Dietrich de LAH om het bevel op zich te nemen over het Eerste

Lange Messe

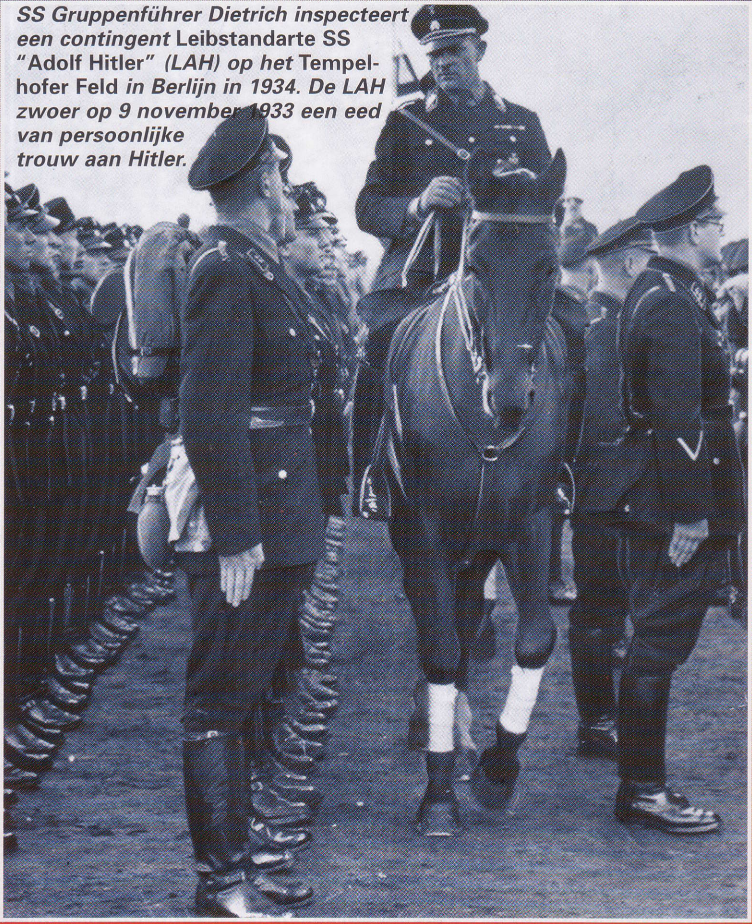

SS Gruppenführer Dietrich inspecteert een contingent Leibstandarte SS "Adolf Hitler" (LAH) op het Tempelhofer Feld in Berlijn in 1934. De LAH zwoer op 9 november 1933 een eed van persoonlijke trouw aan Hitler.

Boven: De belangrijkste mannen achter de Nacht van de Lange Messen overleggen vlak na de bloedzuivering. Met steun van de Reichswehr nam de LAH de arrestatie en liquidatie van SA-leiders in Beieren en Berlijn op zich. Nu de interne oppositie uit de weg geruimd was, was de partij - en Duitsland - volledig onder Hitlers controle.

In *De Nacht van de Lange Messen* van 30 juni 1934 was de SS het instrument waarmee Hitler zijn nazi-rivaal Ernst Röhm en diens stormtroepen stevig aanpakte. Op 26 juni deed Himmler een waarschuwing naar alle SS- en SD-officieren uitgaan over een op handen zijnde revolutie door de SA. Een dag later gaf Sepp Dietrich de LAH opdracht wapens en vervoermiddelen op te gaan halen op het hoofdkwartier van het leger in Berlijn. Dietrich en de *Leibstandarte* stonden onder direct bevel van Hitler. Er werden twee compagnieën met treinen en vrachtwagens naar München overgebracht . Ze begeleidden de Führer naar Bad Weissee waar de leiding van de SA zich ontspande. Toen Röhm en zijn getrouwen gearresteerd waren, zei Hitler tegen Dietrich "Ga terug naar de kazerne, kies een officier en zes mannen uit en laat ze de SA-leiders doodschieten wegens hoogverraad". Toen een verbijsterde SA'er vanuit de gevangenis in Stadelheim naar het executieterrein werd gebracht en hij Dietrich zag, riep hij uit "Sepp, mijn vriend, wat is er aan de hand? Wij zijn onschuldig!". Dietrich antwoordde "Jullie zijn door de Führer ter dood veroordeeld. Heil Hitler!" en gaf het bevel te schieten. Op zondag 1 juli gaf Hitler instructies Röhm om het leven te brengen. Een eskader SS'ers onder leiding van Theodore Eicke ging maar Röhms cel en executeerde hem. Hitler was elders op een openbare bijeenkomst. Hitler had nu geen rivalen meer en de macht van Himmler en de SS was aanzienlijk groter geworden. Nu ze zich van deze taak gekweten hadden, konden Dietrich en de LAH vooruitkijken op uitdagender taken dan wachtlopen en executies uitvoeren.

SS-Pantserkorps, dat was samengesteld uit de SS-pantserdivisies *Leibstandarte* en *Hitler Jugend*. Tijdens de campagne in Normandië verhinderden deze formaties twee maanden lang pogingen van de vijand om uit Caen uit te breken. Tijdens de gevechten was Dietrich altijd daar te vinden waar de strijd het felst was. Hij sprak dan met de gewonden, gaf bevelen en verzamelde reserves.

GEEN VERTROUWEN MEER

De verliezen onder zijn mannen waren dramatisch hoog en Dietrich realiseerde zich dat het spel voorbij was voor de Duitse legers in het Westen. Samen met Rommel schreef hij een oproep aan Hitler om hem te verzoeken een wapenstilstand te sluiten met de geallieerden zodat er Duitse troepen naar het Oosten konden worden overgebracht. Deze oproep werd echter nooit verstuurd.

Op 26 oktober 1944 kreeg Dietrich het bevel over de 6e *SS-Panzer Armee*. Deze functie ging de intellectuele vermogens van Dietrich ver te boven, maar Hitler had na de mislukte bomaanslag zijn vertrouwen verloren in de hogere legerofficieren en vertrouwde alleen de Waffen-SS nog. Maar ook dat was maar van korte duur. In april 1945 was Hitler zo kwaad over het feit dat de Waffen-SS er niet in was geslaagd de opmars van het Rode Leger in Hongarije tegen te houden, dat hij ze het bevel gaf zijn naam van de manchetten te verwijderen.

Woedend zei Dietrich, "Laten we een po nemen, daar al onze medailles in smijten, het lintje van de Götz von Berlichingen-divisie er omheen knopen en dit naar Berlijn sturen". Von Berlichingen was een 16e-eeuwse ridder: in het toneelstuk van Goethe zegt Götz von Berlichingen tegen de bischop van Bamberg "U kunt me de kont kussen." Toen Dietrich aan het eind van de oorlog gevangen werd genomen, zei een Amerikaanse inlichtingenofficier dat de SS'er hem deed denken aan een "barkeeper die de nodige klappen heeft opgelopen". Op 16 juli 1946 werd hij tot 25 jaar gevangenisstraf veroordeeld vanwege zijn aandeel in de slachting bij Malmédy, maar hij werd in oktober 1955 al vrijgelaten. In München veroordeelde een Duitse rechtbank hem in mei 1957 voor 18 maanden vanwege zijn rol in de moord op de SA-leiders tijdens de Nacht van de Lange Messen. Na zijn vrijlating leefde hij vrij teruggetrokken. Hij stierf in Ludwigsburg op 21 april 1966. Vijfduizend voormalige SS'ers woonden zijn begrafenis bij.

De laatste Duitse tank die in Noord-Afrika verscheen, was de grote Pzkpfw VI Tiger met zijn dikke bepantsering en dodelijke 88-mm kanon. Slechts één bataljon van deze reuzen werd naar Tunesië gestuurd.

Het einde in Afrika

Het Duitse avontuur in Afrika kwam ten einde door een nederlaag die even verpletterend was als die bij Stalingrad, drie maanden eerder.

IN april 1943 werd Hans von Luck, de commandant van een verkenningsbataljon van het Afrikakorps, op bevel van generaal Von Arnim, opperbevelhebber van de Astroepen in Noord-Afrika, naar Duitsland gevlogen. Misschien zou deze veelvuldig onderscheiden, jonge officier slagen waar Rommel en Arnim gefaald hadden. Wellicht zou de Führer wel naar een frontsoldaat luisteren.

De reis van Tunis naar Sicilië was gevaarlijk: hij vloog met zijn Heinkel He 111 vlak boven zee om ontdekking door de radar en de onvermijdelijke Spitfires te voorkomen. Von Luck kwam veilig in Berchtesgaden aan, waar hij een ontmoeting had met *Generaloberst* Heinz Guderian, die pas weer in eer hersteld was en die nu inspecteur was van de pantsertroepen. Hij kwam niet verder dan het kantoor van generaal Alfred Jodl – die weigerde hem toegang te verlenen tot Hitler. De minste toespeling op terugtrekken zou er immers voor zorgen dat Hitler weer een van zijn woedebuien kreeg, en zijn naaste medewerkers waren als de dood voor deze buien.

Zo werd Rommels plan voor een gestructureerde terugtrekking van de Astroepen uit Noord-Afrika dus afgewezen. Men mocht Tunesië niet opgeven. De geallieerde aanval op Italië moest zo lang mogelijk vertraagd worden. Om met Rommel te spreken: er zou geen 'Duits Duinkerken' komen. In plaats daarvan was er nu een tweede Stalingrad: heel gevat 'Tunisgrad' genoemd door de verbitterde overlevenden. Voor de tweede keer in drie maanden had Hitler meer dan 100.000 Duitse soldaten aan de vijand overgeleverd.

BEGIN VAN HET EINDE

Om te begrijpen hoe deze catastrofe tot stand kwam, moeten we teruggaan naar het najaar van 1942, toen Rommels Afrikakorps op Hitlers uitdrukkelijke bevel stand moest houden en als schietschijf gebruikt werd door de mannen van Montgomery.

Op 8 november 1942 landden er Britse en Amerikaanse troepen in Marokko en Algerije. Dit was de meest grootschalige landing tot dan toe: er werden 35.000 Amerikaanse troepen rechtstreeks vanuit de VS aangevoerd; nog eens 49.000 vanaf hun bases in Groot-Brittannië, plus 23.000 Britse, Australische en Nieuw-Zeelandse soldaten. Er werden 400 transportschepen ingezet, onder escorte van zes slagschepen, elf vliegdekschepen, vijftien slagkruisers en meer dan honderd torpedoboot-jagers.

Algerije was een Franse kolonie, die onder toezicht van het Vichy-regime stond. De aanwezige Franse troepen lieten de geallieerde landingen niet zomaar toe. Slechts

Het DAK vocht met koppige efficiency tot het bittere eind, maar Hitler was doof voor alle smeekbeden om Tunesië te evacueren. Zijn weigering betekende dat er 250.000 Astroepen gevangen werden genomen, waaronder 100.000 onvervangbare Duitse veteranen.

twee jaar daarvoor hadden de Britten de Franse vloot in Algerije aangevallen en dit had aan meer dan duizend Fransen het leven gekost. Bij Oran verzetten de Fransen zich daarom hevig tegen wat men als een Britse invasie zag. Bij Casablanca moest het Franse oorlogsschip *Jean Bart* door de USS *Massachusetts* uitgeschakeld worden en werden diverse Franse onderzeeërs die de transportschepen met geallieerde troepen aanvielen door de vliegtuigen van Amerikaanse vliegdekschepen tot zinken gebracht. Het Franse koloniale leger was echter klein, slecht bewapend en onderling verdeeld: het duurde dan ook niet lang of de Algerijnse havensteden waren in handen van de geallieerden en de geallieerde troepen trokken langs de kustvlakte naar het oosten. Voor hen lag Tunesië en 1500 km verder, in Libië, lag Rommels Afrikakorps. Het lot van de 'woestijnvos' was bezegeld.

Tenminste, dat dachten de geallieerden. Generaal Walter Nehring was in augustus bij Alam Halfa als bevelvoerder bij het Afrikakorps gewond geraakt. Tijdens zijn herstelperiode in Duitsland kreeg hij tot zijn verrassing het bevel zijn oude functie niet te hervatten, maar naar Tunesië te vliegen om te zorgen dat dit land in Duitse handen bleef.

GEÏMPROVISEERDE VERDEDIGING

Hij bereikte Tunis op 16 november. Hij trof daar twee bataljons Duitse paratroepers aan, een geniebataljon parachutisten, een verkennings-compagnie en een batterij 88-mm luchtafweergeschut. Er bevonden zich twee bataljons Italiaanse mariniers aan land bij Bizerta, met een paar onderzeeërs vlak voor de kust. Verder waren er nog zo'n 14.000 Franse koloniale troepen in het gebied gelegerd, maar over hun loyaliteit en bedoelingen bestond grote onzekerheid.

SNELLE REACTIE

Binnen 48 uur werd er gemeld dat Amerikaanse pantservoertuigen de grens overstaken en zomaar door de Franse eenheden werden doorgelaten. Nehring improviseerde een aantal *Kampfgruppen*, terwijl er extra Duitse troepen naar Tunis werden gevlogen. Hij stuurde ze het achterland in om een zo groot mogelijk bruggenhoofd te vestigen. Hij had immers van Rommel geleerd dat een compagnie die vandaag ter plaatse is, morgen evenveel waard is als een heel bataljon. Er werden Duitse vliegtuigen overgevlogen vanuit Sicilië en op 19 november, na het verstrijken van een ultimatum dat gesteld was aan de lokale Franse troepen, bombardeerden de Duitsers de Franse posities tussen Beja en Medjez El Bab. Op het Europese vasteland stroomden de Duitse

"Alle munitie verschoten, wapens en materieel vernietigd. Conform de ontvangen bevelen heeft het DAK gestreden tot het punt waarop we niet meer kunnen doorvechten. Het Duitse Afrikakorps moet weer opstaan. Heia Safari!"

Generaal Cramer
laatste commandant van het Deutsche Afrika Korps mei 1943

Door de geallieerde landingen in Noord-Afrika kwamen de Astroepen tussen twee vuren te zitten: Montgomery's geduchte Eighth Army dreef het Afrikakorps naar het westen, terwijl meer dan 100.000 verse Britse en Amerikaanse troepen naar het oosten oprukten via Frans territorium. Maar deze troepen waren weinig ervaren en zouden het nog zwaar te verduren krijgen van Rommels veteranen.

Terugtocht naar Tunis

NA EL Alamein was de woestijnoorlog voor het Afrikakorps een lange reeks van terugtrekkende bewegingen en defensieve acties, totdat ze uiteindelijk in mei 1943 uit Afrika verdreven werden. Maar Rommel en Von Arnim hadden ervoor gezorgd dat de Duitsers voldoende tijd kregen om hun defensieve posities te versterken in Sicilië en de rest van Italië, waar de geallieerden later zouden toeslaan. De Engels-Amerikaanse landingen in Noordwest-Afrika op 8 november 1942 waren een gok. Het doel was de Astroepen in Libië van achteren aan te vallen. Voor hun succes waren ze deels afhankelijk van de medewerking van de Franse autoriteiten. Intensieve onderhandelingen met de Franse admiraal Darlan leverden niets op en op een aantal plekken werden de landingen onmogelijk gemaakt. Oran en Casablanca werden pas na zware gevechten ingenomen. De Duitse reactie kwam al snel en op 9 november werden er versterkingen, waaronder eliteparatroepers, overgevlogen vanuit Sicilië. Vichy-Frankrijk zelf werd op 27 november door de Duitsers bezet. De geallieerden slaagden er bijna in de Astroepen in Tunesië te overrompelen, maar ze wachtten te lang en troffen vervolgens sterke Duitse troepen op hun pad aan. Het geallieerde offensief kwam medio december tot stilstand.

Half januari volgde er een gesprek tussen Churchill en Roosevelt in Casablanca. Als gevolg daarvan ging de geallieerde bevelhebber generaal Eisenhower zich bezig houden met de voorbereidingen voor de voorgenomen geallieerde operaties in Italië en werd de slag in Tunesië overgelaten aan generaal Sir Harold Alexander. Binnen een maand had Rommel aansluiting gevonden bij de Astroepen in Tunesië. Hij hield de geallieerden tegen bij de Marethlijn en richtte zijn aandacht op de Amerikanen. Op 14 februari viel de Duitse 10e pantserdivisie de Amerikanen aan bij Sid Bou Zid in het Dorsal-gebergte. De Amerikanen trokken zich terug tot Kasserine waar ze op 20 februari weer onder zware aanvallen kwamen te liggen. Maar toen ze zich opnieuw terugtrokken kon Rommel zijn voordeel niet verder uitbuiten, en wisten de geallieerde troepen de bres snel te dichten en een verdere Duitse opmars te verhinderen.

Transportschepen voor Operation Torch wachten voor de kust tijdens landingen bij Mers-El-Kebir in Algerije.

Boven:
Begin 1943 had de Luftwaffe de strijd om de macht in de lucht verloren. Zolang het weer het mogelijk maakte, konden de geallieerde vliegtuigen de posities van de Astroepen aanvallen zonder de reactie van de Luftwaffe te hoeven vrezen. De Duitse grondtroepen waren daarom op zichzelf aangewezen om zich tegen een luchtaanval te verdedigen.

Boven:
De oorlog in Noord-Afrika speelde zich niet altijd onder een brandende zon af. Er waren alleen campagnes mogelijk in het droge seizoen omdat de regens de wegen door de woestijn volledig onbruikbaar maakten. Voor de Duitsers kwam het slechte weer in de winter van 1942/43 op het juiste moment.

Hieronder:
Sommige Amerikaanse troepen die in Afrika landden tijdens Operation Torch waren rechtstreeks uit Amerika gekomen. Veel van deze onervaren, overmoedige mannen hadden een enkele reis geboekt. Amerika zou leren dat men het Duitse leger niet mocht onderschatten.

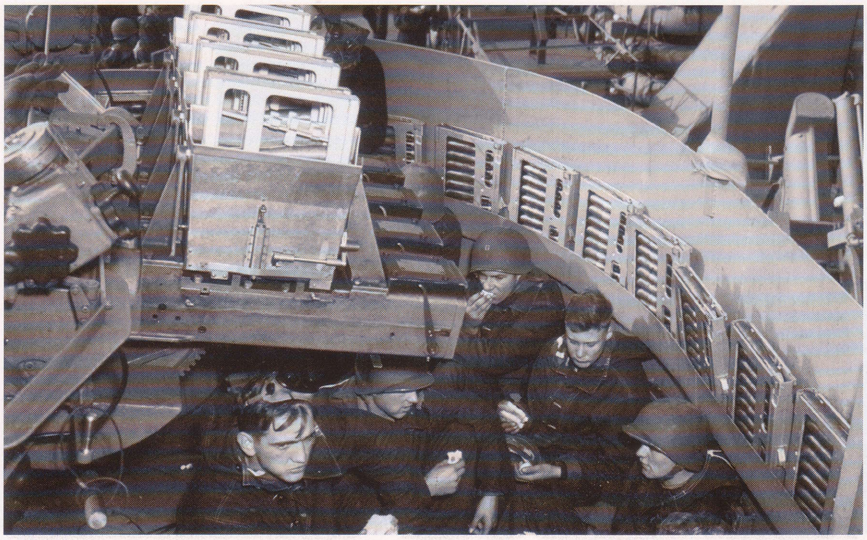

troepen de Vichy-staat binnen met als hoofddoel Toulon waar de Franse vloot voor anker lag. De pantsercolonnes van de SS waren echter te laat: op bevel van admiraal Darlan werden de oorlogsbodems tot zinken gebracht. Het Franse leger in Tunesië werd door de Duitsers ontwapend, maar diverse formaties slaagden erin zich bij de geallieerden in het westen te voegen.

Het beroemde Afrikaanse regiment van de Fransen, *Les Chasseurs* , startte de campagne in Algerije met een aanval op de Amerikanen, maar zou uiteindelijk aan geallieerde zijde vechten in een divisie die volledig uit Fransen bestond. Op de kustweg zat de Duitse genie de voorste eenheden van de Britse 78e divisie in de weg, terwijl het 2e regiment *Fallschirmjäger* de Amerikaanse opmars bij Medjez afstopte. De Duitsers voerden in razend tempo nieuwe manschappen aan naar Tunis. Binnen drie dagen na de geallieerde landingen waren er al duizend extra Duitse en Italiaanse troepen in Algerije; een week later waren dat er al 4500. Gedurende de volgende tien dagen arriveerden er zo'n 20.000 Duitse troepen, die met 637 transportvliegtuigen vanuit Sicilië werden overgevlogen.

De vliegtuigen vlogen in dichte formaties van soms wel 30 tot 40 vliegtuigen. Ze werden geëscorteerd door een handvol gevechtsvliegtuigen. Door op een maximale hoogte van 50 meter boven het water te vliegen, verminderden ze het risico op ontdekking door de geallieerde radarinstallaties. Soms kwamen ze te laat. Een landing op een vliegveld werd geannuleerd terwijl de vliegtuigen al in de lucht waren: Britse parachutisten hadden het vliegveld die ochtend namelijk ingenomen. Op 25 november nam een Amerikaanse pantsercolonne het vliegveld bij Djedeida in.

Desondanks slaagden 27.550 Astroepen er voor 1 december in een defensieve positie in te nemen in Algerije en werd de geallieerde opmars tot staan gebracht. Generaal von Arnim arriveerde op 8 december om het bevel over te nemen over de gecombineerde Italiaanse en Duitse

De Duitse pantsers waren in Kasserine in de minderheid, zoals zo vaak het geval was in Afrika. Deze Panzer IV is uitgerust met een 75-mm kanon met een lange loop. De geallieerde tanks hadden hier een geduchte tegenstander aan.

Masterclass bij Kasserine

BEGIN 1943 werden de Astroepen ingeklemd door een tangbeweging die werd uitgevoerd door het Britse achtste leger dat naar het noorden oprukte en de Amerikanen die zich naar het oosten verplaatsten.Alleen een wonder kon nog voorkomen dat Duitsland uit Afrika weggeveegd zou worden.

Generaal Von Arnim was voorstander van een bescheiden tegenaanval om zo wat tijd te winnen. Rommel – ziek en in ongenade geraakt bij Hitler – plande een verpletterende tegenaanval. Hij wilde met een massaal offensief van Kasserine tot aan de Middellandse Zee de voorste linies van de Britten en Amerikanen van de rest van hun divisies afsnijden. De aanval liep stuk op het US 2nd Corps onder leiding van generaal Lloyd Frendenall.Frendenall is door de militair historicus Carlo D'Este omschreven als "een van de meest onbekwame hogere officieren uit de Tweede Wereldoorlog". De Amerikaanse troepen waren over een breed front verspreid, terwijl hun commandant zich op zo'n 100 km achter de linies bevond – waar hij de genie het bevel gaf een ondergronds bunkercomplex voor hem te bouwen. Zijn ondergeschikten waren al niet veel beter. Zoals een GI het zei: "never were so few commanded by so many from so far away."

Dit was de laatste keer dat Rommel zich in het vuur van de strijd bevond en een vijand in de pan hakte. Het leverde hem een zeer waardevolle buit aan hoogwaardig materieel en enorme massa's Amerikaanse gevangenen op. Hij werd geholpen door het slechte weer. Hoewel hij hierdoor geen steun kreeg van de Luftwaffe, betekende het ook dat het geallieerde luchtoverwicht geen rol speelde. Maar het succes kon niet blijven voortduren. Tegen zijn principes in splitste Rommel zijn troepen op, in de hoop dat dit ertoe zou leiden dat de vijandelijke legers nog meer verspreid raakten dan zijn eigen troepen. Dit was de eerste keer dat hij afstapte van het concentratieprincipe dat hem in het verleden altijd zo goed gediend had. Achteraf bleek dit een foute beslissing. Omdat de geallieerden Rommels gecodeerde berichten onderschept hadden, konden ze net voldoende troepen inzetten om de verspreide Duitse aanvallen af te slaan en liep het Duitse offensief op niets uit. Dit gaf de geallieerden voldoende respijt om reserves aan te voeren en tegen de avond van de 22e februari zag Rommel in dat zijn tegenzet niet werkte en blies hij de aanval af.

Boven:
De laatste triomfen in Noord-Afrika waren te danken aan de sterk verbeterde pantservoertuigen. Als Rommel deze tanks met hun zwaardere kanonnen en betere bepantsering eerder in 1942 had gekregen, had hij wellicht Cairo en Suez in kunnen nemen.

Linksonder:
Het terrein in Tunesië was perfect voor verdedigingsoperaties. De vijandelijke pantsers moesten vroeg of laat wel door een bergpas rijden waar ze een gemakkelijke prooi waren.

Hieronder:
Het US II Corps werd op dezelfde manier in de val gelokt als de Britse pantsers vóór El Alamein. Het Amerikaanse zelfvertrouwen kreeg een flinke knauw, maar dat werd al snel weer beter.

troepen die nu werden aangeduid als de *5. Panzerarmee*.

ROMMEL IN TUNESIË

Rommels *Panzerarmee Afrika* trok zich pas op 13 februari uit Tunesië terug: twee jaar en een dag nadat het Afrikakorps in Tripoli was aangekomen. Zijn terugtocht via Libië werd gehinderd door luchtaanvallen, maar pogingen om hem met grondtroepen tot staan te brengen slaagden niet. Er was een halfslachtige poging om de Britse triomf uit februari 1941 te herhalen, toen zij Beda Fomm bereikten voordat de terugtrekkende Italianen daar aankwamen. Maar de Duitse achterhoede was alert. Rommel bereikte El Agheila, rukte verder op naar het westen en wist Tripoli op 19 januari achter zich te laten.

LAATSTE KANS

Het merendeel van Rommels troepen groef zich in op de Marethlijn, tegenover het eiland Djerba, waar de kustvlakte smaller wordt. Zijn sterkste tankformatie, de 21e pantserdivisie, werd toegewezen aan Von Arnim voor een gewaagde aanval tegen de Amerikaanse troepen bij Kasserine. Het Duitse offensief - het laatste in Noord-Afrika - kwam als een totale verrassing voor de Amerikanen. Maar het was slechts een lokaal succes: de Astroepen waren niet opgewassen tegen de overmacht. De geallieerden hadden teveel manschappen en waren te goed bevoorraad. Zo kregen de Amerikanen zelfs sinaasappels geleverd uit Californië die ze in de Tunesische boomgaarden opaten. Bovendien stonden de Amerikanen nu onder bevel van de door de wol geverfde generaal Patton.

Rommel keerde terug naar de Marethlijn, waar de Britten inmiddels klaar waren om aan te vallen. Op 6 maart was Rommel de Britten echter te snel af. Hij startte een offensief via de kustweg naar Medenine. Dit was vanaf het begin gedoemd tot mislukken. Montgomery was op tijd gewaarschuwd door ULTRA en had een grote hinderlaag voorbereid die leek op het Duitse *Pakfront* dat de Britse pantsertroepen in de begindagen van de woestijnoorlog zo duur was komen te staan. In een persoonlijke brief legde Montgomery de acties van Rommel uit aan veldmaarschalk Sir Alan Brooke: "Hij probeert me overdag aan te vallen met tanks, gevolgd door infanterie met vrachtwagens. Ik heb 500 stuks antitankgeschut, 6-ponders, in laten graven: ik heb 400 tanks; ik heb goede infanterie die sterke posities bezet, en ik heb een enorm arsenaal aan artillerie. Ik sta er absoluut beter voor. Hij lijkt wel gek.

Het was in 24 uur voorbij. Van de 141 tanks in de drie pantserdivisies van Rommel bleven er 52 achter op het slagveld. Op 9 maart droeg Rommel het bevel over aan Von Arnim en vloog hij voor medische verzorging naar Rome. Officieel was het de bedoeling dat hij terug zou keren als hij weer fit was, maar in zijn hart wist hij dat hij Afrika niet meer zou zien. Het is geen verrassing dat Montgomery door de Marethlijn heen wist te breken. Typerend voor hem was dat hij zijn verdediging bij Medenine en de doorbraak bij Mareth voordroeg als leervoorbeelden voor het Staff College.

MONTGOMERY IN DE AANVAL

In feite was zijn aanval helemaal niet volgens verwachting verlopen. Von Arnim trok zich terug tot Wadi Akarit, een natuurlijke barrière ten noorden van Mareth waar een flank beschut werd door de steile heuvels en de andere door de zee. De Britten maakten echter geen gebruik van de kans om de Duitsers uit deze positie te verdrijven voordat ze hem konden versterken.

In plaats daarvan gaf Montgomery op 5 april het bevel voor een nachtelijke aanval met twee infanteriedivisies. Eenheden van de 4e Indian Division vielen in totale stilte aan en overrompelden de Duitse posities in de heuvels. Er vond een felle infanterieslag plaats op de vlakte voordat de Duitsers teruggedreven werden, maar ondanks het overweldigende overwicht aan pantsertroepen van de geallieerden, wisten de Duitsers toch nog grotendeels ongedeerd te ontkomen.

Hieronder:
Aangevoerd door 'Old Glory' marcheren Amerikaanse troepen naar het vliegveld bij Maison Blanche buiten Algiers. In dit gebied konden de Amerikanen vrijwel ongestoord landen. Er gingen slechts twee torpedobootjagers verloren en een paar infanteristen werden geraakt door taaie scherpschutters. Deze landingen markeerden het begin van het einde voor **Panzerarmee Afrika.**

DE ONGELUKKIGE VON LUCK

Op 10 april kwamen het Britse Eighth en First Army bij elkaar. Von Arnim had een klein bruggenhoofd rond Tunesië in handen en het einde van de strijd tekende zich duidelijk af. Maar noch Von Arnims pleidooien om zich terug te mogen trekken, noch Rommels persoonlijke gesprek met Hitler konden de Führer ertoe overhalen Afrika op te geven voordat het te laat was. Vandaar Von Lucks zinloze missie naar Berchtesgaden. Von Arnim stond tegenover de grootste concentratie van Britse troepen die er tot dan toe was geweest in de Tweede Wereldoorlog: drie tank- en zeven infanteriedivisies. Samen met de Vrije Fransen en het US 2nd Corps (een tank- en drie infanteriedivisies) vormden ze een enorme overmacht.

PATTON AAN ZET

De beste Amerikaanse generaal in actieve dienst, George S. Patton wist de mentaliteit binnen het 2nd Corps volledig te veranderen. Hij schijnt gezegd te hebben: "Ga door totdat het laatste schot gelost is en de laatste druppel benzine op is en ga dan te voet verder." Hij voerde zijn mannen vanaf het front aan, zoals Rommel dat ook deed, en werd op de eerste dag van zijn offensief bij El Guettar op 21 maart al twee keer bijna geraakt door de Luftwaffe. Luttele minuten nadat hij een positie aan het front had verlaten, werd die getroffen door een Duits artilleriesalvo. Toen bij een nachtelijke luchtaanval op zijn hoofdkwartier gemeld werd dat er een grondaanval plaatsvond, kwam Patton met zijn karabijn in zijn hand uit zijn tent gevlogen.

De soldaten van de 9e divisie stonden verbaasd dat er een generaal met drie sterren in hun midden was tijdens de zoveelste Duitse aanval - en vermaakten zich om zijn luidkeelse bevel om "die stafofficieren uit hun holen naar hier boven te halen waar er op ze geschoten kan worden". Pattons minachting voor de geallieerde luchtmacht in Noord-Afrika, onder leiding van een Air Vice Marshal van de RAF, veroorzaakte bijna een internationaal incident.

Op 23 maart sloeg Patton een tegenaanval van de Duitse 10e pantserdivisie af en verjoeg hij de Duitsers uit hun defensieve posities. Een maand na Kasserine was het Amerikaanse zelfvertrouwen weer hersteld.

SINK, BURN, DESTROY!

Hitlers Afrikakorps was tot stilstand gebracht door de Britten en de Amerikanen en leed onder ernstige brandstof- en munitietekorten, terwijl hun luchtbrug steeds zwaarder werd aangevallen door de geallieerde jachtvliegtuigen. De geallieerde marine schermde de hele kust af. De orders van admiraal A.B.C. Cunningham spraken voor zich 'Sink, burn, destroy! Laat niets passeren!" De Luftwaffe raakte langzaam door haar gevechtsvliegers heen en diverse konvooien Ju 52's werden door geallieerde vliegtuigen onderschept.

Vanaf april mochten er geen troepen meer naar Afrika gestuurd worden, dus kon Von Luck niet meer naar zijn mannen terugkeren. De verliezen onder de Duitse transport-squadrons waren te groot, vooral nu, in de nasleep van het debacle bij Stalingrad. Er werden in totaal 177 Ju 52's en zes Me 323's neergehaald. Aangezien de Luftwaffe zelfs de vlieginstructeurs en de meest ervaren leerlingen naar de frontlinies gestuurd had, had men ook geen geschikte vervangende piloten meer.

De laatste slag begon op 6 mei. De Duitse verdediging viel die ochtend uiteen nu Von Arnims verzwakte divisies zo weinig brandstof hadden, dat een tegenoffensief niet meer mogelijk was. Tegen de middag van de volgende dag waren de Britse troepen tot in de buitenwijken van Tunis doorgedrongen en bestond de Duitse verdediging uit een aantal geïsoleerde onderdelen. Op 12 mei werd Von Arnim gevangen genomen en kregen de overgebleven troepen bevel zich over te geven.

Er werden meer dan 100.000 Duitse soldaten gevangen genomen en 90.000 Italianen. Generaal Alexander berichtte triomfantelijk aan Churchill, "Het is mijn plicht u mede te delen dat de Tunesische campagne ten einde is. Het vijandelijke verzet is volledig gestaakt. Wij heersen over de Noord-Afrikaanse kusten."

Tunesië kostte de Britten meer dan 6.000 doden en 30.000 gewonden en vermisten: zelfs tegen een overweldigende overmacht bleek het Duitse leger nog een formidabele tegenstander te zijn.

Hitler had te lang vastgehouden aan zijn Afrikaanse enclave, maar het moet hem nagegeven worden dat het een goed besluit was om aan het eind van 1942 tegen alle adviezen in zoveel troepen naar Tunesië te sturen. Door deze campagne duurde het tot de herfst voordat de geallieerden hun aandacht op Italië konden richten. In de tussentijd kon de Wehrmacht zijn verdediging in dit land aanzienlijk versterken.

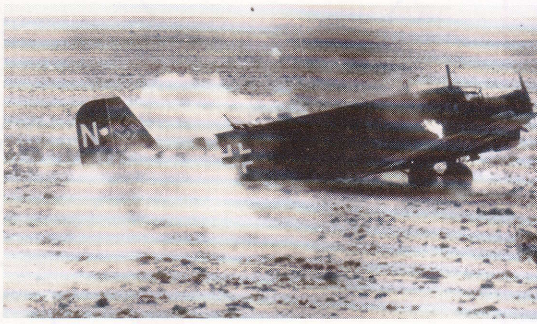

Boven:
Een Ju 52 is geraakt. Een van de bemanningsleden ligt dood onder de vleugel. Hij heeft de noodlanding niet overleefd. Dit licht bewapende, trage bevoorradingsvliegtuig van de Luftwaffe was een gemakkelijke prooi voor de geallieerde jachtvliegtuigen.

Hieronder:
Een Jagdpanzer 38(t) Hetzer is uitgeschakeld door een Amerikaan met een 2,75 inch anti-tankgranaat. De eenvoud en effectiviteit van de 'bazooka' maakte grote indruk op de Duitsers en al snel bouwden ze zelf soortgelijke wapens.

HET EINDE VOOR HET AFRIKAKORPS

Met hun efficiënte uniformen, speciaal ontworpen helmen (om te voorkomen dat ze in de touwen van de parachutes bleven hangen) en automatische wapens, waren de elite Duitse Fallschirmjäger in zekere zin de eerste moderne infanteristen.

FALLSCHIRMJÄGER
JAGERS UIT DE HEMEL

De Luftwaffe was de enige luchtmacht die tijdens de Tweede Wereldoorlog eigen luchtlandingstroepen had. In andere landen vielen paratroepers en zweefvliegers onder het leger.

***Inzet:** Adolf Hitler poseert met enkele leden van het team dat het Belgische fort Eben Emael in 1940 innam. Velen dachten dat paratroepers voorbestemd waren voor speciale operaties als deze - een kleine, speciaal geselecteerde eenheid die vanuit de nachtelijke hemel neerdaalde -, maar de Luftwaffe had grootsere plannen.*

HET idee voor moderne luchtlandingstroepen werd het eerste geopperd door de Amerikaanse generaal Billy Mitchell, die tijdens de Eerste Wereldoorlog voorstelde een aantal bataljons infanteristen te droppen. Toen de wapenstilstand werd getekend in 1918 werd dit idee vergeten. Vervolgens duurde het tot 1927 voordat Italië met parachutisten ging oefenen. In 1930 had men daar al minstens twee goed getrainde parachutebataljons.

Ook de Russen zagen de waarde van paratroepers in en begonnen dit idee in 1928 uit te werken. In 1930 waren hun technieken ver genoeg ontwikkeld om met een kleine groep specialisten, die via de lucht werden aangevoerd, een korpshoofdkwartier 'in te nemen' tijdens een oefening. Zo'n 5 jaar later voerde het Rode Leger massale droppings uit met 1500 paratroepers tegelijk.

Duitsland was echter de meest enthousiaste voorstander van paratroepers, omdat dit zo goed paste bij de Blitzkrieg-tactieken die op dat

moment door de Wehrmacht ontwikkeld werden.

OORSPRONG

De *Fallschirmjäger* werden op initiatief van Goering in 1936 geformeerd. Binnen twee jaar was er een complete divisie, *Fliegerdivision* 7 onder aanvoering van *Generalmajor* Kurt Student, operationeel. Student, een succesvolle gevechtsvlieger uit de Eerste Wereldoorlog, voelde in eerste instantie weinig voor de luchtlandingstroepen, maar slaagde er toch in om met het beschikbare materiaal een zeer effectieve eenheid op te bouwen.

De eerste parachutisten werden opgeleid in Stendal, zo'n 100 kilometer ten westen van Berlijn. Later werden er ook opleidingscentra opgezet op andere locaties in Duitsland en in Dreux bij Parijs. De zestiendaagse opleiding eindigde met zes oefensprongen.

In een wereld waar soldaten nog gekleed gingen in serge en zware kistjes met schoenspijkers en leren zolen droegen, waren de *Fallschirmjäger* met hun speciale helmen, kistjes met rubberzolen en hun overals van gabardine die met ritsen dichtgemaakt werden de soldaten van de toekomst: de perfecte troepen voor het nieuwe Duitsland.

Aan het begin van de oorlog waren er 4500 paratroepers gereed om in actie te komen. Ze werden ondersteund door de 12.000 mannen van de 22e infanteriedivisie die via de lucht aangevoerd konden worden. Hoewel er plannen waren om luchtlandingstroepen in te zetten in Tsjecho-Slowakije en Oostenrijk in 1938-39 en tijdens de Poolse campagne in 1939, kwamen de paratroepers pas op 9 april 1940 echt in actie. Ze werden gebruikt voor de aanval op Denemarken. Ook werden ze in Noorwegen ingezet tijdens de slag om Narvik waar ze gedropt werden om de Gebirgsjäger te steunen.

INVASIE VAN NEDERLAND

Hun eerste grote operatie was de campagne in Nederland in mei 1940. Paratroepers van de 7e Fliegerdivision van *Generalleutnant* Student voerden een serie luchtlandingen uit. *Fallschirmjäger* Regiment 1 (FJR 1) nam onder andere bruggen in bij Moerdijk en Dordrecht. Hiermee wisten de Duitsers het hart van de Nederlandse verdediging snel te

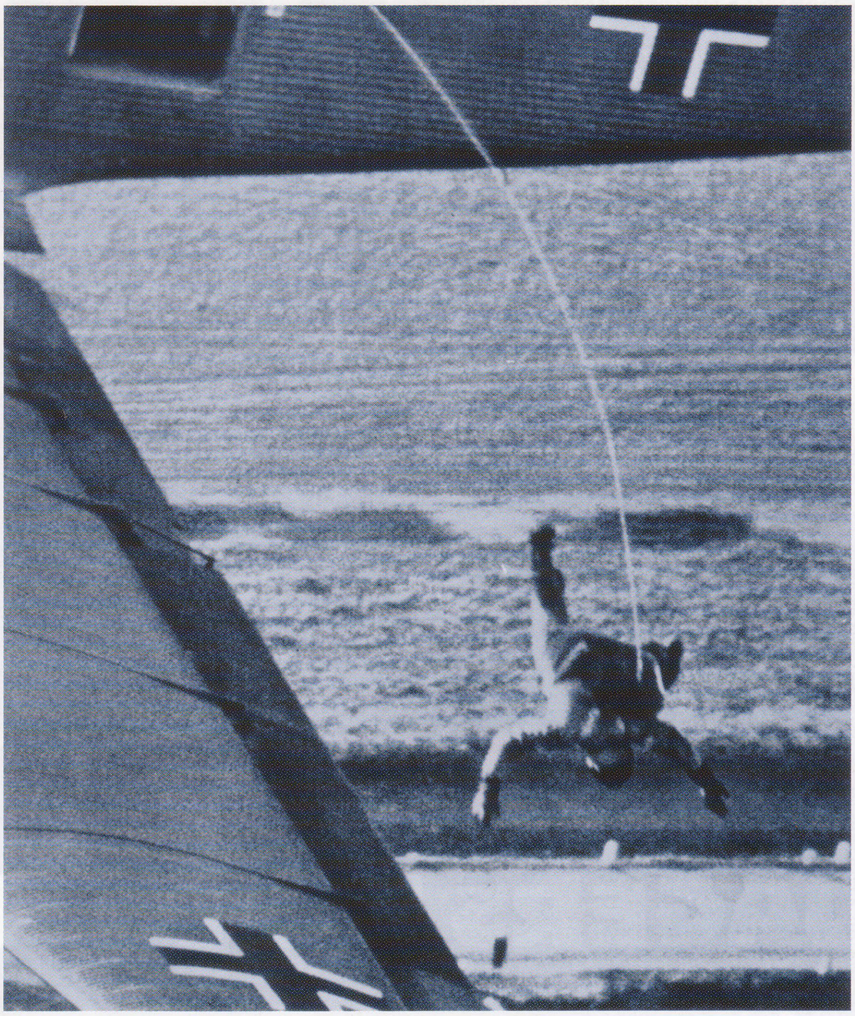

Boven:
De Luftwaffe gebruikte de Italiaanse en Russische ervaring uit de periode 1920 - 1940 om hun eigen paratroepers op te leiden, maar ze waren hun leermeesters al snel de baas. Een groot voordeel was het feit dat ze konden beschikken over de stabiele, betrouwbare Junkers Ju 52 van waaruit de parachutisten veilig gedropt konden worden.

Hieronder:
Duitse Fallschirmjäger landen op een gletsjer in het noorden van Noorwegen. Ze zijn ingezet om Gebirgsjäger te ondersteunen die bij Narvik tegen de Britten en Fransen vechten. Deze Duitse eenheden waren in feite de voorlopers van de moderne luchtmobiele brigade.

Boven:
De invasie van Kreta was de eerste grote luchtlandingsoperatie uit de geschiedenis. Er werden meer dan 8.000 mannen per parachute en zweefvlieger gedropt. Meer dan 200 vliegtuigen werden neergehaald: vooral Junkers Ju 52's.

bereiken, ondanks het feit dat hele delen van Nederland onder water waren gezet.

Voorafgegaan door een bataljon van FJR 2 hadden de troepen van de 65e en 47e infanterieregimenten van de 22e luchtlandingsdivisie onder *Generalleutnant* Graf Sponeck de taak Den Haag en de vliegvelden bij Delft en Ypenburg in te nemen. De luchtlandingstroepen werden onder vuur genomen door de Nederlandse luchtafweer en landden op verspreide plekken langs de kust. Ze hadden echter meer succes op het vliegveld van Rotterdam waar ze ondersteund werden door het 3e bataljon van FJR 1 en troepen die eigenlijk voor Den Haag en Valkenburg bestemd waren.

EBEN EMAEL

Tegelijkertijd voerden paratroepers in België een indrukwekkende actie uit bij het fort Eben Emael.

Dit enorme betonnen verdedigingswerk moest de belangrijke bruggen over het Albertkanaal bij Canne, Vroenhoven en Veldwezelt beschermen. In de vroege ochtend van 10 mei landden er tien zweefvliegtuigen met 55 specialisten van het Koch-aanvalsdetachement van FJR 1 onder aanvoering van *Leutnant* Rudolf Witzig binnen het fort. Ze vielen de versterkte kazematten aan waarin de 120-mm en 75-mm artilleriestukken stonden opgesteld. Ze hielden het fort 24 uur in handen totdat ze werden afgelost door de 61e infanteriedivisie. Hierbij werden zes paratroepers gedood en raakten er 20 gewond.

Het Belgische garnizoen van 700 man was op effectieve wijze geneutraliseerd door de Duitse paratroepers die hiermee de weg vrijmaakten voor de Duitse grondtroepen om op te rukken in Frankrijk en België. Zweefvliegers en paratroepers namen vervolgens ook de bruggen over het Albertkanaal in.

INVASIE VAN GRIEKENLAND

De volgende grote parachute-operaties vonden een jaar later plaats in Griekenland. Op 25 april 1941 kreeg het versterkte FJR 2 onder bevel van *Oberst* Sturm de taak de brug over het diepe kanaal van Corinthe in te nemen

Hieronder:
De Fallschirmjäger hadden het goed gedaan in Griekenland. Hun verliezen op Kreta kwamen daarom als een zware slag. De totale Duitse verliezen tijdens deze aanval kwamen uit op meer dan 4.000 doden of vermisten en 2.500 gewonden. Hitler verbood dergelijke acties voortaan.

Links:
Fallschirmjäger ***marcheren op 4 februari 1943 door Tunis. De VIIe*** **Flieger division** ***was in juli '42 uit Rusland teruggehaald voor een eventuele aanval op Malta, maar alle beschikbare paratroepers werden eind dat jaar naar Noord-Afrika overgebracht, na de geallieerde invasie in Algerije.***

die het zuidelijke deel van de Peloponnesos met de rest van Griekenland verbond. Een combinatie van zweefvliegers en paratroepers nam de brug in voordat die vernietigd kon worden. Hierbij verloren de Duitse luchtlandingstroepen slechts acht mannen. Hun buit werd hen echter alsnog ontnomen toen een verdwaalde granaat of kogel de explosieve ladingen die al aan de brug waren vastgemaakt ontstak en ervoor zorgde dat de brug in het diepe kanaal verdween. Maar dit was nog maar de warming-up. Het echte werk volgde de maand daarop.

KRETA

In mei 1941 werden 13.000 paratroepers onder leiding van *Generalleutnant* Kurt Student en 9.000 mannen van de 5e divisie Gebirgsjäger onder leiding van *Generalmajor* Julius Ringel geselecteerd voor de aanval op het eiland Kreta. De algehele leiding over de operatie was in handen van *Generaloberst* Alexander Lohr. De paratroepers werden ondersteund door 500 jachtvliegtuigen en bommen-werpers, 500 transportvliegtuigen en 80 zweefvliegtuigen.

Op het eiland bevonden zich 28.000 Britse, Australische en Nieuw-Zeelandse troepen, versterkt door Griekse bataljons en Kretensische vrijwilligers waarmee de totale sterkte op 42.500 kwam. Hoewel de geallieerde troepen slecht materieel hadden en velen van hen pas recent geëvacueerd waren vanaf het Griekse vasteland, hadden ze een belangrijk voordeel ten opzichte van hun tegenstanders. ULTRA had de Duitse berichtgeving over de plannen ontcijferd en aan de plaatselijke commandant, generaal-majoor Bernard Freyburg, doorgegeven. Eerder had informatie van ULTRA er al voor gezorgd dat de Britten zich met succes konden terugtrekken uit Griekenland. Voor de aanval met de codenaam Operation *Merkur* (Mercurius) hadden de Duitsers het eiland in vier landingszones verdeeld. Doordat er te weinig transportvliegtuigen beschikbaar waren, werd het eiland in twee golven aangevallen in de ochtend en de middag van 20 mei. De eerste golf, Gruppe West onder *Generalmajor* Eugen Meindl landde in de zone Maleme / Chania. 's Middags landde Gruppe Mitte onder *Generalmajor* Süssmann bij Rhetymnon. Gruppe Ost onder *Generalleutnant* Julius Ringel zou worden voorafgegaan door paratroepers van FJR 1 en een bataljon van FJR 2, die het vliegveld bij Heraklion moesten innemen om te zorgen dat de 5e divisie Gebirgsjäger met Ju 52's ingevlogen kon worden.

ZWARE TEGENSTAND

De reactie van de verdedigers op de Duitse aanvallen was fel en effectief. De mannen die bij Rhetymnon en Heraklion geland waren, leden zware verliezen en konden weinig uitrichten. Bij het vliegveld bij Maleme slaagden de paratroepers er wel in dekking te vinden en een redelijke basis op te zetten in de opgedroogde rivierbedding van de Tavronitis.

Het belangrijkste punt daar, een heuvel die over het vliegveld uitkeek, was in handen van het Nieuw-Zeelandse 22e bataljon. Onder druk, en omdat er geen betrouwbare verbindingen waren, trokken zij zich terug. Dit was de opening die de Duitsers nodig hadden. Nu ze een vliegveld tot hun beschikking hadden, lieten ze de versterkingen komen.

Het eiland werd door de Duitsers ingenomen, maar tegen zware verliezen: er werden 4.000 mannen gedood, 2.000 gewond en 220 vliegtuigen werden vernield. Bovendien was een konvooi van Griekse vissersvaartuigen met zwaar materieel 's nachts door de Royal

Onder:
Na de oprichting van een tweede luchtlandingsdivisie werd VII. **Fliegerdivision** ***omgedoopt tot I.*** **Fliegerdivision.** ***De eenheid werd na de invasie van Sicilië naar Zuid-Italië gevlogen en werd ingezet in een tevergeefse poging de geallieerde opmars te stoppen.***

Navy onderschept en vernietigd. Voor Hitler was de maat vol. Met de woorden "de tijd van de paratroeper is voorbij" veroordeelde hij deze elitetroepen tot een rol op de grond als lichte infanterie, terwijl hij ze beter had kunnen inzetten voor aanvallen op Malta of Cyprus.

PARA'S OP DE GROND

Als elitegrondtroepen vochten de *Fallschirmjäger* in Noord-Afrika en aan het Oostfront. Ze verdedigden Sicilië en Italië, en vochten in Normandië, Nederland en Oost-Europa. In Noord-Afrika, Italië, Normandië en Nederland stonden de Duitse paratroepers tegenover Britse en Amerikaanse paratroepers die geland waren om stranden of bruggen in te nemen. Hitler roemde het optreden van zijn *Fallschirmjäger* tijdens de strijd om Monte Cassino in Italië en zei dat ze nog harder waren dan de Waffen-SS. In de nacht van 13-14 juli 1943 kreeg de Britse 1st Air-Landing Brigade de taak om in het kader van Operation Husky, de geallieerde invasie op Sicilië, de Simeto-brug bij het plaatsje Primasole in te nemen. De Britse troepen landden ver van elkaar af maar wisten de brug toch nog enige tijd in handen te houden. Ze werden verdreven door onder andere mannen van FJR 3 en FJR 4. Deze waren ingevlogen vanaf hun bases in het zuiden van Frankrijk en werden op 12 juli boven het vliegveld van Catania gedropt.

REDDING VAN MUSSOLINI

Op 12 september 1943 werden paratroepers van de 1e compagnie van het *Fallschirmjäger Lehrbataillon* (opleidingsbataljon) onder leiding van *Leutnant* von Berlepsch en een klein groepje van de Waffen-SS onder aanvoering van *Obersturmbannführer* Otto Skorzeny in 12 DFS 230-zweefvliegtuigen naar Italië gevlogen om Benito Mussolini te gaan ontzetten. Sinds zijn arrestatie door de Italiaanse autoriteiten zat de voormalige Italiaanse leider vast in een afgelegen hotel op het Gran Sasso-plateau vlakbij Rome. Omdat het hotel alleen via een kabelspoorweg te bereiken was, was een luchtlandingsoperatie de enige optie voor de Duitsers. Acht van de zweefvliegtuigen kwamen op de landingszone aan en Mussolini werd bevrijd. Hoewel de paratroepers de kabelspoorweg hadden ingenomen, besloten Skorzeny en Il Duce de berg met een Fieseler Storch-verkenningsvliegtuig te verlaten.

EGEÏSCHE ACTIE

Op 12 november 1943 werd een groep van 500 paratroepers van het 1e bataljon van FJR 2 in het Egeïsche Zeegebied ingezet als voorhoede voor gecombineerde zee- en luchtlandingen op het eiland Leros, waar Britse en Italiaanse troepen gelegerd waren. Ze werden gedropt op een kurkdroge dropzone vol keien, die doorsneden werd door greppels. De langzame Ju 52's lagen zwaar onder vuur vanaf de grond en de paratroepers verloren al 40 procent van hun mannen voordat ze konden springen. Bij de landing werd er nog eens 20 procent uitgeschakeld door botbreuken. Toch hadden de Britten aan de rest nog hun handen vol. De Duitse paratroepers kregen later nog versterkingen en tegen alle verwachtingen in werden de Britten en Italianen op het eiland verslagen.

SS-PARATROEPERS

In 1944 vonden er twee luchtlandingsoperaties plaats die niet werden uitgevoerd door Luftwaffe-parachutisten. Op 25 mei gebruikten mannen van het 500e *SS-Fallschirmjäger*-bataljon zweefvliegtuigen en parachutes om het hoofdkwartier van Tito, de Joegoslavische partizanenleider, aan te vallen. Deze verrassingsaanval in de Drvar-vallei, met de codenaam *Rösselsprung*, slaagde bijna, maar de SS-paratroepers leden zware verliezen. Er werd gezegd dat de eenheid, die bestond uit een mix van vrijwilligers en veroordeelden, toch 'vervangbaar' was. Het bataljon werd opnieuw geformeerd als het 600e *SS-Fallschirmjäger*-bataljon en in juli vielen twintig zweefvliegers met parachutisten de Franse Maquis in de bergen in de Vercors aan. Ze brachten de Fransen zware verliezen toe, maar pleegden ook de nodige gruwelijkheden.

DE LAATSTE ACTIE VAN DE PARATROEPERS

In de nacht van 15 december 1944, tijdens het Duitse offensief in de Ardennen, landde een versterkt bataljon van 1.200 mannen van FJR 6 achter de Amerikaanse linies bij Malmédy. Zij werden aangevoerd door *Oberst* Freiherr von der Heydte, die een gebroken arm had en daarom met een Russische parachute met een driehoekig doek sprong. Dit was een van stabielste parachutes van die periode. Het bataljon werd door onervaren piloten vervoerd en werd te ver uit elkaar gedropt. Ze zorgden nog wel voor wat overlast, maar speelden in het eigenlijke offensief geen rol van betekenis. Von der Heydte, die geen contact kon maken met de Duitse hoofdmacht, werd gedwongen zich over te geven. De *Fallschirmjäger* werden tot aan het eind van de oorlog als grondtroepen ingezet, maar de actie in de Ardennen was hun laatste luchtlandingsaanval.

Boven:
De paratroepers waren een elite-eenheid die vaak op de meest uitzichtloze posities in de strijd geworpen werden. Als gevolg daarvan leden zij hoge verliezen. Deze* Fallschirmjäger *zijn door Nieuw-Zeelanders gevangen genomen, die hiermee hun verliezen op Kreta een beetje konden goedmaken.

Onder:
De Fallschirmjäger *groeiden in 1943 en 1944 snel in aantal. Er werden vier nieuwe divisies geformeerd. Toch waren alleen de eerste en tweede divisie echte paratroepers. I. Fliegerdivision was gedurende de rest van de oorlog in Italië gelegerd en zou een belangrijke rol spelen in de Duitse verdediging bij Cassino.*

VERVOER - MIDDELEN

Junkers Ju 52
Rechts en hieronder:
Het werkpaard van de *Fallschirmjäger* voor operaties en trainingen was de solide en betrouwbare Ju 52, die liefkozend "IJzeren Annie", *Judula* of "Tante Ju" genoemd werd. De Ju 52 was een driemotorig vliegtuig met een opvallende romp en vleugels van gegolfd metaal. Het toestel werd door een twee- of driekoppige bemanning gevlogen en kon 12 parachutisten of 17 gewone soldaten vervoeren, maar in noodsituaties zat het vaak veel voller. De Ju 52 werd aangedreven door drie 830-pk BMW-motoren. Hij had een topsnelheid van 265 km/u, een maximale vlieghoogte van 18.000 voet (5500 meter) en een bereik van 1287 kilometer. Tussen 1939 en 1945 werden er zo'n 3.000 gebouwd.

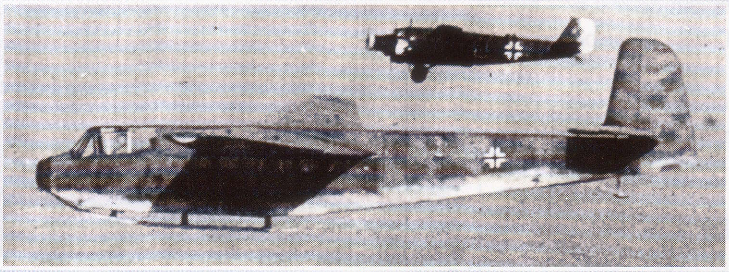

Gotha Go 242
Hieronder:
De Gotha Go 242 werd in 1942 geïntroduceerd als vervanger van de DFS 230. Hij had een tweekoppige bemanning en kon een lading van 3.600 kg of 23 troepen vervoeren. Het toestel had een vleugelbreedte van 24,5 meter, een lengte van 15,8 meter en een hoogte van 4,26 meter. De Go 242C werd van drijvers voorzien voor een geplande aanval op de Royal Navy-basis bij Scapa Flow in Schotland.

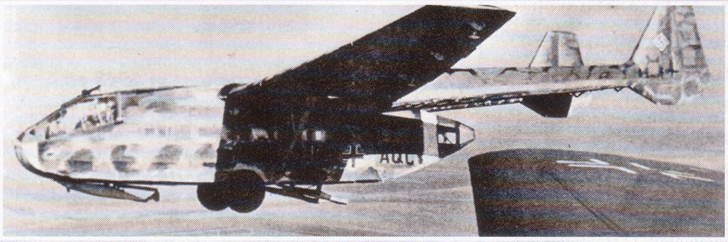

Messerschmitt Me 321
Rechts:
Ondanks dat men nog geen middelen had om zwaar materieel via de lucht te vervoeren waren de luchtlandingstroepen in 1940 toch succesvol. Het *Reichsluftfahrtministerium* vroeg Messerschmitt en Junkers om grote zweefvliegtuigen te ontwerpen die lichte pantservoertuigen konden vervoeren. De Messerschmitt 321 werd medio 1941 in gebruik genomen, maar na de slag om Kreta werden de *Fallschirmjäger* alleen nog als elitegrondtroepen ingezet. Als gevolg daarvan waren de grote zweefvliegtuigen niet meer nodig en werden de meeste omgebouwd tot motor-aangedreven transportvliegtuigen.

DFS 230
Boven en linksboven:
Het DFS 230-zweefvliegtuig kon tien soldaten of een lading van 1288 kg vervoeren. Het steeg op met wielen die daarna werden afgeworpen en landde op ski's. Het toestel had een vleugelbreedte van 21,98 meter, een lengte van 11,24 meter en een hoogte van 2,9 meter. De DFS 230C remde met behulp van raketten onder de romp. Deze zweefvliegtuigen werden later gebruikt om omsingelde eenheden aan het Oostfront te bevoorraden. Tijdens de oorlog werden er circa 1.510 DFS 230's gebouwd.

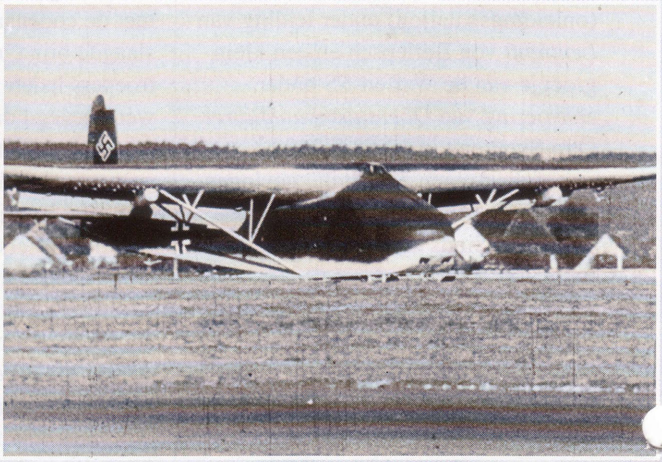

HITLER ALS ICOON

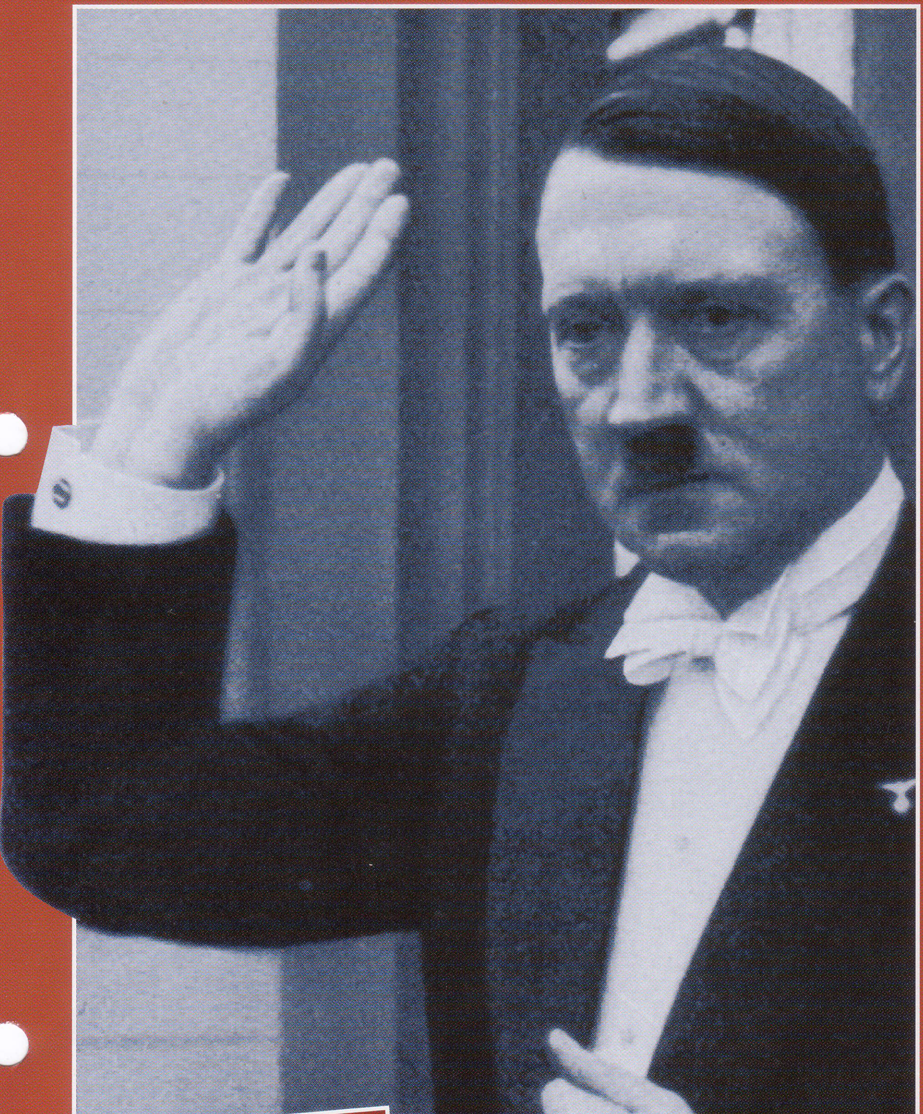

De eerste grote verandering in het imago van Hitler nadat hij aan de macht was gekomen, was dat hij moest overkomen als een staatsman. Hoewel hij meestal een militaristisch jasje met een eenvoudige armband met een hakenkruis droeg, had Hitler er geen problemen mee om een vlinderdasje en een rokkostuum aan te doen voor diplomatieke en andere formele gelegenheden.

ADOLF Hitler was meer dan de leider van Duitsland: hij was het voorwerp van een van de meest intensieve propagandacampagnes in de geschiedenis. Deze campagne droeg in belangrijke mate bij tot de fanatieke verering van de Führer. Volgens bepaalde bronnen keek Hitler in de beginjaren van zijn tijd als rijkskanselier met de nodige scepsis naar de voortbrengselen van het propagandaministerie van Goebbels.

IDOLAAT VAN DE FÜHRER

Eind jaren 30 geloofde de Führer zelf echter ook dat het beeld dat Goebbels van hem schiep de waarheid was.

De verering voor Adolf Hitler was bijna ziekelijk. Hij werd gezien als een man met een hoger doel, een halfgod, en zijn gezicht was overal te zien.

FÜHRER-RELIKWIEËN

De meeste Duitsers hadden minstens een portret van de Führer of een exemplaar van *Mein Kampf* in huis. Het publiek werd overvoerd met een streng gecontroleerde stroom afbeeldingen van Hitler, in kranten en tijdschriften. Allerlei bedrijven maakten flinke winsten met kopieën van afbeeldingen van Hitlers gezicht, maar artikelen waar hij persoonlijk bij betrokken was geweest waren het meest gewild, zoals briefjes en geschenken met een inscriptie of handtekening.

Rechts:
Hitler ontmoet in 1934 de Britse en Franse ministers van buitenlandse zaken. Dergelijke evenementen kregen veel publiciteit. Meestal werd daarbij aangevoerd dat Hitler naast een man van het volk ook een eersteklas staatsman was.

Boven:
In het Derde Rijk was alles dat iets met Adolf Hitler te maken had belangrijk. Een van de bekendste Hitlersymbolen was Mein Kampf. Vrijwel alle partijleden en de meeste Duitse gezinnen hadden wel een exemplaar van dit boek. Het was taaie kost: het mag niet verrassend heten dat uit onderzoek na de oorlog gebleken is dat de meeste mensen die het boek hadden er slechts een paar bladzijden van lazen. Het werd oorspronkelijk in twee delen uitgegeven in 1925 en 1926 en verscheen later in één band in een uitgave in bijbelformaat in 1930. Dit exemplaar is ingebonden in blauw leer. Het is een speciale editie die in 1939 werd uitgegeven ter ere van de 50e verjaardag van de Führer.

Rechts:
Hitlers 50e verjaardag in 1939 ging gepaard met allerlei officiële vieringen die varieerden van militaire parades en grote partijbijeenkomsten tot speciale diners, feestjes voor kinderen en concerten. Er werden allerlei souvenirs verkocht, van pure kitsch tot peperduur.Dit bordje behoort tot de laatste categorie: het is gemaakt van fijne biscuitporselein en werd vervaardigd door de gerenommeerde fabriek van Meissen. Het is eenvoudig en sober. Er staat alleen een inscriptie op "Adolf Hitler - onze leider - 20 april 1939."

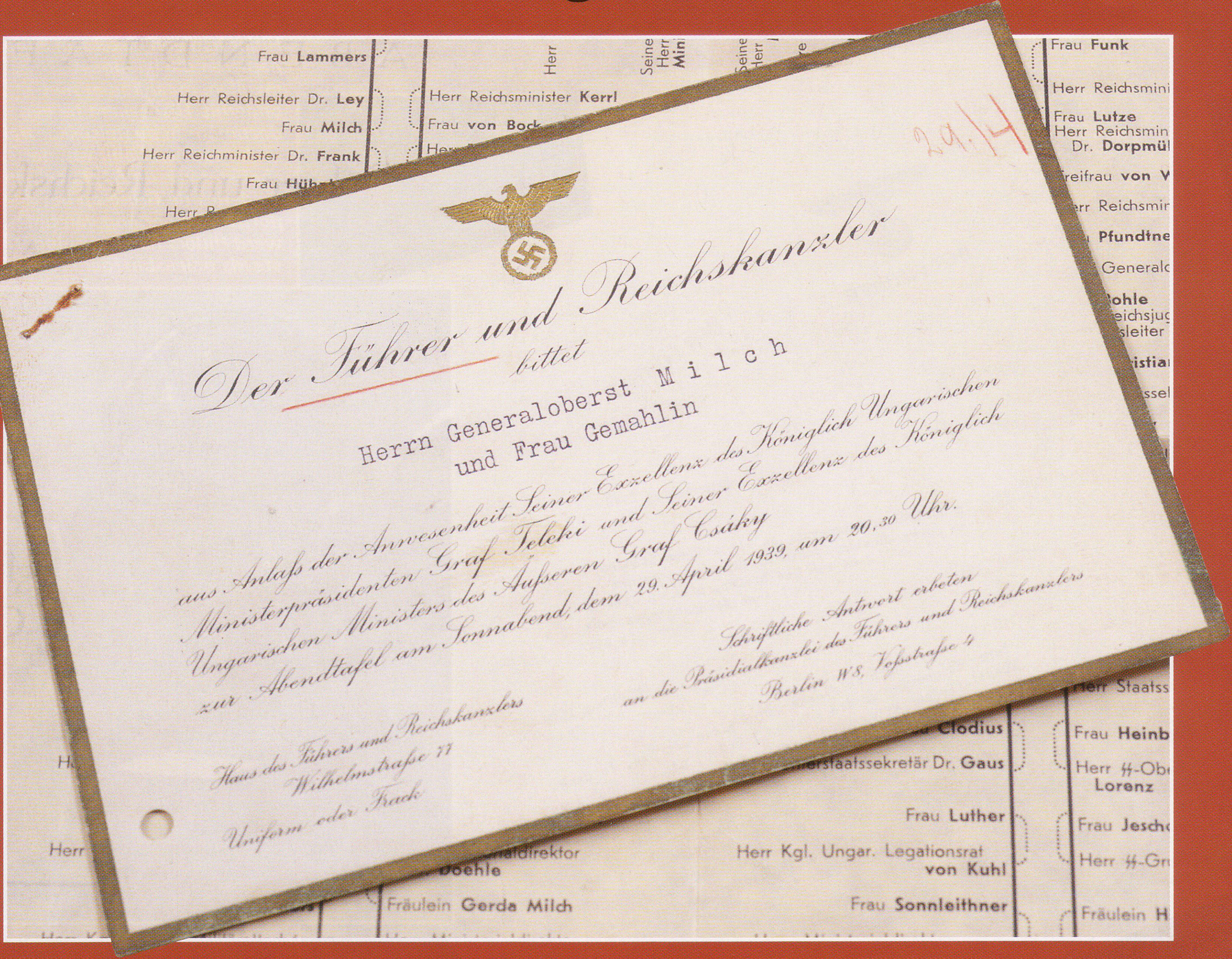
Der Führer und Reichskanzler
bittet
Herrn Generaloberst Milch
und Frau Gemahlin
aus Anlaß der Anwesenheit Seiner Exzellenz des Königlich Ungarischen Ministerpräsidenten Graf Teleki und Seiner Exzellenz des Königlich Ungarischen Ministers des Äußeren Graf Csáky
zur Abendtafel am Sonnabend, dem 29. April 1939, um 20,30 Uhr.

Haus des Führers und Reichskanzlers
Wilhelmstraße 77
Uniform oder Frack

Schriftliche Antwort erbeten
an die Präsidialkanzlei des Führers und Reichskanzlers
Berlin W8, Voßstraße 4

Hieronder:
Dagelijkse gebruiksvoorwerpen uit de Reichskanzlei, zoals een theelepeltje met een adelaar/swastika, een bronzen garderobelabel en een boekje met lunchbonnen voor het restaurant van de Reichskanzlei.

Boven:
Een uitnodiging aan Luftwaffe Generaloberst Erhard Milch om een diner bij te wonen op de Reichskanzlei. Dit diner werd op 29 april 1939 gehouden ter ere van een Hongaarse diplomatieke missie onder leiding van Graaf Teleki. Het verzoek om een uniform of Frack - het Duitse woord voor een rokkostuum - te dragen geeft aan dat dit een formeel diner was. De uitnodiging ligt op een blad met daarop de tafelschikking die meestal met de uitnodiging werd meegestuurd. Hierop was te zien dat Hitler aan het hoofd van de tafel zat. De plaats van Milch is met een rode pijl aangegeven.

Hieronder:
Hitlers persoonlijke zilveren bestek op een van zijn servetten. Hij gebruikte in principe twee sets bestek: het formele bestek met een Griekse rand op het handvat dat gebruikt werd voor staatsdiners, en een eenvoudiger, informeel bestek voor dagelijks gebruik.

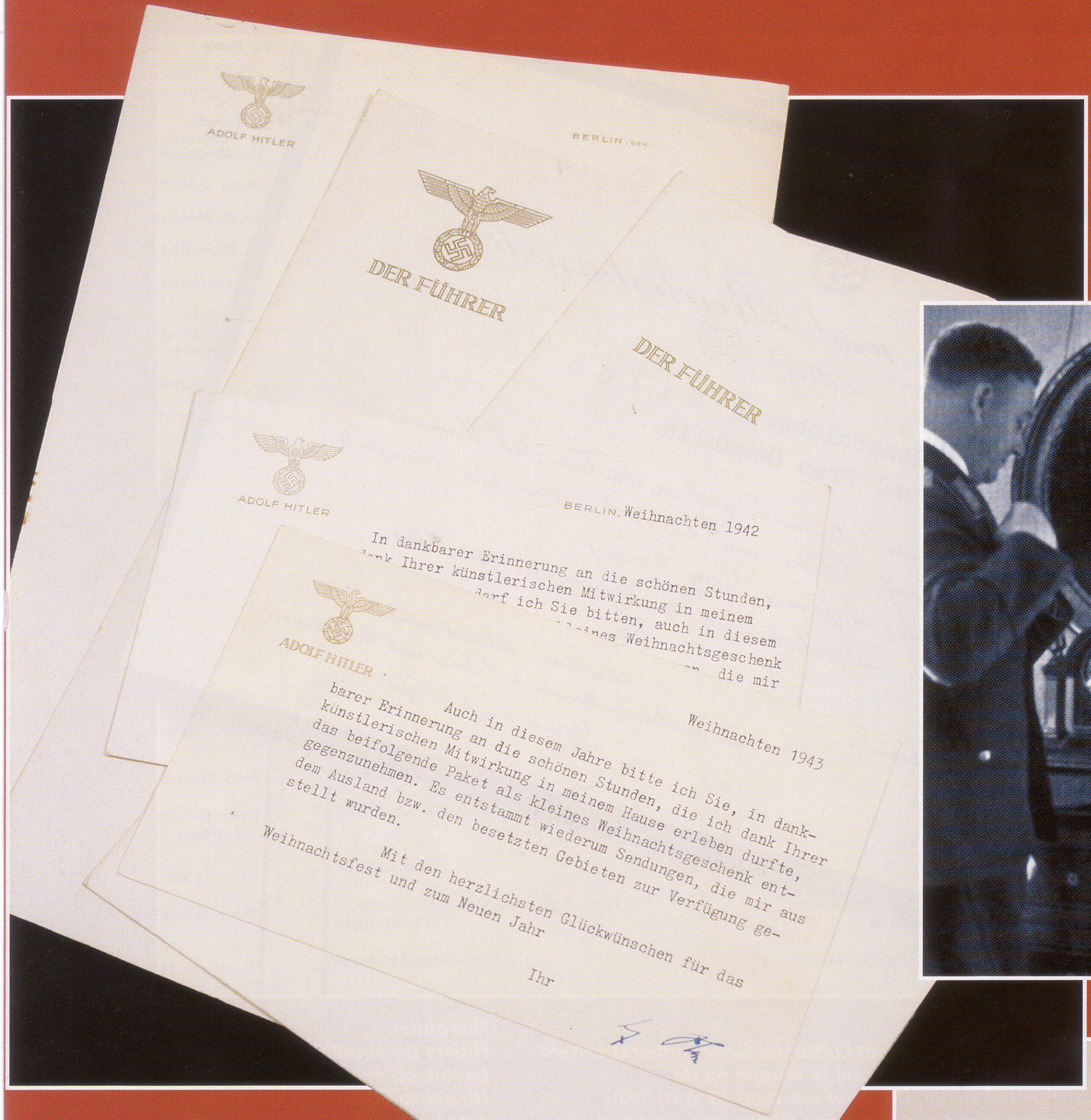
ADOLF HITLER

BERLIN, den

DER FÜHRER

DER FÜHRER

ADOLF HITLER

BERLIN, Weihnachten 1942

In dankbarer Erinnerung an die schönen Stunden,

ADOLF HITLER

Weihnachten 1943

Auch in diesem Jahre bitte ich Sie, in dank-
barer Erinnerung an die schönen Stunden, die ich dank Ihrer
künstlerischen Mitwirkung in meinem Hause erleben durfte,
das beifolgende Paket als kleines Weihnachtsgeschenk ent-
gegenzunehmen. Es entstammt wiederum Sendungen, die mir aus
dem Ausland bzw. den besetzten Gebieten zur Verfügung ge-
stellt wurden.

Mit den herzlichsten Glückwünschen für das
Weihnachtsfest und zum Neuen Jahr

Ihr

Hieronder:
Hitler had een hekel aan al de papieren die hij moest invullen, maar kon er niet onderuit. Hier tekent hij een document in de Reichskanzlei onder toeziend oog van de chef-staf van de SA, Lutze, en Frederick de Grote op het portret. Na verloop van tijd werd Hitlers handtekening steeds onleesbaarder.

VAN HET BUREAU VAN DE FÜHRER

Bovenaan:
Voorbeelden van Hitlers persoonlijke briefpapier. Tot 1942 was het papier voorzien van een partijadelaar en hakenkruis in goudkleur. Op latere briefhoofden werd de 'Führer-adelaar' met rechte vleugeltoppen gebruikt. Aan het eind van de oorlog waren alleen de woorden 'Der Führer' er nog in het goud opgedrukt. Het nationale symbool was in reliëf in het papier aangebracht. Bij het briefpapier zien we ook twee voorbedrukte kaarten met een vroeg en een laat model adelaar. Deze kaarten werden gebruikt als antwoord op brieven of om bij te sluiten bij speciale geschenken. Hitlers handtekening stond er altijd op, maar de meeste van deze kaarten heeft hij zelf nooit in handen gehad. Routine-antwoorden waren van dezelfde duplicaat-handtekening voorzien. Ze waren van hoge kwaliteit en leken authentiek - de meeste ontvangers ervan (en veel naoorlogse verzamelaars) geloofden dat ze door Hitler persoonlijk ondertekend waren.

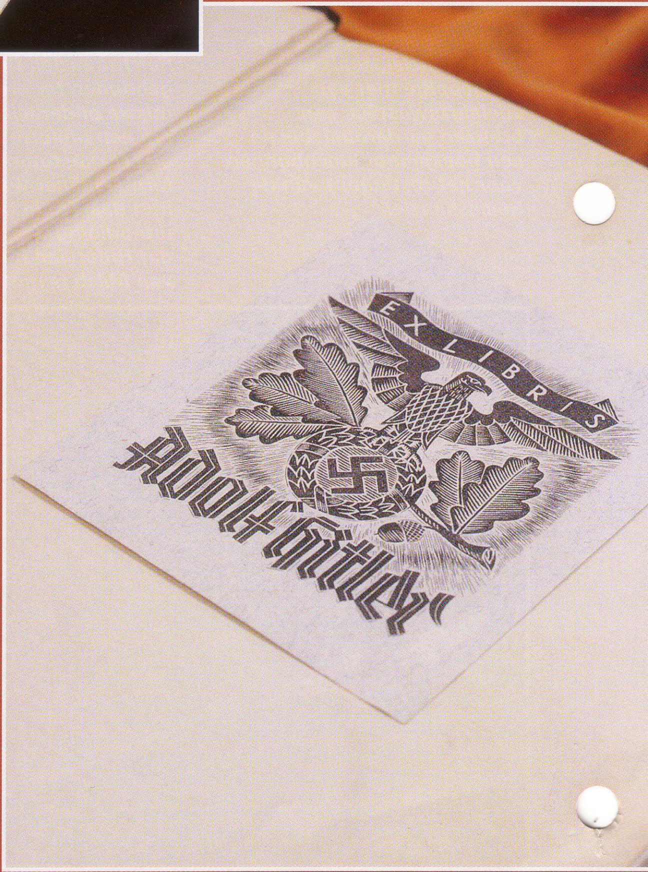

Rechts:
Een ex libris-kaart van Adolf Hitler die aangaf dat een boek uit Hitlers persoonlijke bibliotheek kwam. Dit mooi gegraveerde model toont een partijadelaar uit 1929.

Koersk: de saillant

De Russische offensieven na Stalingrad dreven het Duitse leger terug totdat Von Mansteins succesvolle tegenoffensief bij Charkow in maart 1943 het Rode Leger tot stoppen dwong. De nieuwe Russische frontlinie had bij de stad Koersk een uitstulping van 150 km die diep in het door de Duitsers bezette gebied uitstak. Gedurende een aantal maanden bespraken Hitler en zijn generaals een aanval op de saillant vanaf twee zijden, maar ze wachtten te lang. Het Rode Leger, dat door onderschepte berichten op de hoogte kwam van de plannen, had alle tijd om zich voor te bereiden. Toen de Wehrmacht Operatie Zitadelle in juli 1943 startte, was dat het begin van een van de grootste veldslagen uit de geschiedenis. De Duitsers zetten 10.000 artilleriestukken, 2380 tanks, 2500 vliegtuigen en 900.000 troepen in bij deze aanval. Daar tegenover stonden 1.337.000 Russische manschappen uitgerust met 20.000 kanonnen, 3300 tanks, 2560 vliegtuigen en miljoenen mijnen. De Russen wisten de aanval af te slaan en gingen in de tegenaanval. Zij rukten gestaag op naar het westen en stopten pas toen ze in mei 1945 in Berlijn aankwamen.

Boven:
Troepen en tanks van de SS Totenkopf-divisie verzamelen zich voor de start van de slag bij Koersk. Als de Duitsers deze operatie direct in de lente van 1943 gestart waren, hadden ze waarschijnlijk meer succes gehad. Door het herhaaldelijke uitstel kregen de Russen echter voldoende tijd om zware verdedigingslinies aan te leggen en voldoende troepen en materieel aan te voeren voor de onvermijdelijke tegenaanval die zou volgen als de Duitse aanval werd afgeslagen.

Zie ook Hitlers oorlogsapparaat
Nummer 2: PzKpfw VI Tiger
Zie ook Hitlers veldslagen
Nummer 16: Oostfront 1943

'Kolberg'

Een epische film waarmee men op bevel van Goebbels in 1943 startte. Deze film, die bedoeld was om het moreel te versterken, was gebaseerd op een incident in de Napoleontische oorlogen waar een klein Pruisisch dorpje zich tegen het Franse leger verdedigde. Voor deze film werden kosten noch moeite gespaard: hij kostte RM 8,5 miljoen om te maken en er waren ontelbaar veel figuranten bij betrokken. Daaronder waren ook zo'n 10.000 soldaten die speciaal teruggehaald waren van het Oostfront, dat men op dat moment nog maar ternauwernood tegen de Russische aanvallen kon verdedigen. Gevechts- en logistieke eenheden leverden ook de 6.000 paarden die in de film gebruikt werden, samen met de losse flodders en 100 spoorwegwagons waarop het zout getransporteerd werd dat men gebruikte om sneeuw te maken. Bovendien werd de première op 30 januari 1945 gehouden tijdens het Atlantikfest in La Rochelle. De Franse marinebasis was nog steeds in Duitse handen, maar was volledig omsingeld. De film werd met een parachute in de stad gedropt.

Boven:
'Franse' cavalerie-aanvallen in een scène uit Kolberg. Voor de film werd in totaal een hele divisie aan Duitse soldaten van het front teruggehaald.

Konzentrationslager

Officiële Duitse term voor een concentratiekamp. Ook bekend onder de afkortingen en initialen *Kazetlager*, *KZ Lager* en KL. Bij wijze van -morbide- grap noemden de kampgevangenen ze ook wel de *KonzertLager* - concertkampen.

Korherr-rapport

Dit was het werk van Dokter Richard Korherr, de SS-inspecteur voor de statistiek. Reichsführer Heinrich Himmler gaf in januari 1943 opdracht voor het rapport. Het doel was nauwkeurige cijfers te verzamelen over de voortgang van de Endlösung. De eerste fase werd voltooid in maart 1943 en bevatte de cijfers voor de uitroeiing van joden in Europa tot eind 1942. Hieruit bleek dat tenminste twee miljoen joden 'geëvacueerd waren en een speciale behandeling genoten hadden'. Er stonden geen volledige details in over het werk van de Einsatzgruppen in Rusland, dus het echte cijfer lag waarschijnlijk nog veel hoger. Uitgesplitst per regio gaf het Korherr-rapport aan dat er 147.000 joden gedood waren uit Duitsland, Oostenrijk en Sudetenland. Bovendien werd melding gemaakt van 69.000 slachtoffers uit Bohemen en Moravië, 1.274.000 uit Polen, 41.000 uit Frankrijk, 16.000 uit België, 38.000 uit Nederland, 500 uit Noorwegen, 61.000 uit Joegoslavië en een onvolledig aantal van 635.000 in de USSR. Adolf Eichmann maakte een samenvatting van het rapport voor de Führer.

Korherr bestudeerde ook de resultaten van het Lebensborn-project en kwam tot de conclusie dat dit absoluut niet efficiënt was. Dit was een belediging aan het adres van Hildebrandt, die verantwoordelijk was voor het SS-rassendepartement en de statisticus in augustus 1943 in het openbaar in zijn gezicht sloeg.

KPD - *Kommunistische Partei Deutschlands*

De Duitse communistische partij die in de jaren 20 straatgevechten met de nazi's voerde. De partij werd in december 1918 opgericht. Na interne conflicten kwam de linkervleugel medio jaren 20 als overwinnaar uit de strijd. Onder leiding van Ernest Thälmann richtte de KPD zich sterk naar Moskou en de Komintern. De paramilitaire vleugel van de partij was de Roter Frontkämpferbund. Eind jaren 20 zag men de nazi's nog niet als de grootste vijand: de haat van de KPD was vooral gericht tegen de Duitse socialisten, de SPD. Toen de KPD in 1920 voor het eerst deelnam aan de verkiezingen kregen ze twee procent van de stemmen: in 1932 was dit bijna 17 procent, hetgeen goed was voor zo'n 100 afgevaardigden in de Reichstag. Na de Reichstagbrand in 1933 pakten de nazi's de KPD hard aan en werden de meeste Rijksdagleden gearresteerd. Na de verkiezingen in maart, waar de KPD nog altijd meer dan 12 procent van de stemmen kreeg, werd de partij verboden en werden de 81 behaalde zetels ongeldig verklaard. Hoewel er nog een paar communisten actief bleven in Duitsland, gingen de meeste leiders in ballingschap.

Boven:
De KPD leek qua partijstructuur sterk op haar vijanden. Deze jonge Duitse communisten - 'Pioniers', naar Russisch model - op zomerkamp vertonen hetzelfde gedrag als de Hitlerjugend.

Kraft durch Freude

Kraft durch Freude (KdF) was de recreatie-organisatie die was opgericht door de nazi's. Als onderdeel van het Deutsche ArbeiterFront (DAF) diende de KdF het moreel onder de arbeiders te verbeteren. Het idee was ontleend aan het Italiaanse *Dopo Lavoro* ('Na het werk'). In eerste instantie wilden de Duitsers hun versie dan ook Nach der Arbeit noemen. De uiteindelijke organisatie bestond uit vijf afdelingen. Een afdeling 'Nach der Arbeit' voor avondcursussen, concerten en theatervoorstellingen; een sportbureau dat sportactiviteiten organiseerde; een afdeling gericht op de 'schoonheid van het werken' die de werkomgeving moest verbeteren en een afdeling die zich bezighield met de contacten tussen de arbeidsdiensten en de Wehrmacht. De grootste afdeling was de vakantie-organisatie waarmee voor eind 1938 al meer dan tienmiljoen Duitsers op reis waren geweest. Dit was ook de organisatie achter de Volkswagen, die oorspronkelijk de KdF-Wagen heette. De Volkswagen is de enige exponent van deze organisatie die na de oorlog nog bleef voortbestaan.

Kramer, Josef (1906 - 1945)

De SS-officier die de leiding had over het *Krankenlager* (de opvang van zieke gevangenen) op Bergen-Belsen. Kramer leerde het vak van Rudolf Höss in Auschwitz en werkte later in Mauthausen, Dachau en Birkenau. In Auschwitz was hij verantwoordelijk voor de moord op de eerste groep van 80 vrouwelijke gevangenen met Zyklon-B. De vrouwen moesten zich uitkleden en werden vervolgens in kleine groepjes in de gaskamer vermoord. Hij zei hier later over: "Ik had hier geen gevoelens bij omdat ik mijn taken uitvoerde op basis van een bevel dat ik gekregen had. Zo ben ik namelijk opgeleid." Hij nam Bergen-Belsen eind 1944 over. Onder zijn leiding zat het kamp overvol en werden de gevangen sterk verwaarloosd. Toen er meer dan 88.000 gevangenen in het kamp zaten in april 1945, stopte hij met de appèls. Door ondervoeding en ziektes, waaronder een tyfusepidemie, overleden er naar schatting 30.000 gevangenen in het kamp in de eerste drie maanden van 1945. Hij werd door een Britse militaire rechtbank berecht en in november 1945 opgehangen.

Zie ook De holocaust
Nummer 6: Belsen

Rechts:
Josef Kramer na zijn arrestatie door Britse soldaten in april 1945. Door zijn bewuste verwaarlozing van de gevangenen stierven er tienduizenden in minder dan 12 weken. Toch voelde hij zich niet schuldig, omdat hij puur op bevel gehandeld had.

Kreisauer Kreis

De 'Kreisauer groep' was een kleine, selecte groepering die oppositie voerde tegen Hitler en de nazi's. De naam is waarschijnlijk bedacht door de nazi-jurist Roland Freisler en is ontleend aan de plaats waar het landgoed van de familie van Moltke lag. De groep telde leden uit de meest vooraanstaande Pruisische families waaronder Helmuth James Graf von Moltke en Peter Graf Yorck von Wartenburg. In 1943 waren er 20 actieve leden waaronder geleerden, liberalen, conservatieven, socialisten, katholieken en protestanten. De groep was voorstander van een totale hervorming van de Duitse en Europese maatschappij volgens 'christelijk-socialistische' lijnen, waarbij de politieke macht moest voortkomen uit de gewone bevolking, maar waarbij de staat het bestuur hield over grondstoffen en energie. Een radicaler standpunt van de Kreisauer Kreis was dat de nationale soevereiniteit vervangen moest worden door een federale Europese unie. Von Moltke was ook betrokken bij de *Solf-Kreis*, een informele organisatie die was opgezet door de weduwe van een Duitse diplomaat. Deze organisatie hielp talloze vluchtelingen uit Duitsland wegvluchten, maar de organisatie werd ontmaskerd door Gestapo-infiltranten. Von Moltke werd in januari 1944 gearresteerd en de Kreisauer Kreis viel uit elkaar. De groepering op zich had geen connecties met de samenzweerders die in juli een bomaanslag op Hitler pleegden; in feite was Von Moltke zelfs tegen de moordplannen. Enkele leden van de groep waren er echter wel persoonlijk bij betrokken. De meesten werden gearresteerd en geëxecuteerd.

Zie ook Geheim Hitler-archief
Nummer 9: Hitlers Wraak
Zie ook In het Derde Rijk
Nummer 20: Verzet tegen Hitler

Rechts:
Helmuth James Graf von Moltke stamde af van een lange lijn van Pruisische aristocraten, waaruit Duitse helden waren voortgekomen zoals de succesvolle bevelvoerder van het Pruisische leger tijdens de Frans-Pruisische oorlog. In tegenstelling tot zijn meeste voorvaderen was Von Moltke geen soldaat: hij had een opleiding als jurist genoten en werkte als juridisch adviseur voor de Wehrmacht. Von Moltke was een van de sleutelfiguren in de Kreisauer Kreis, maar hij had ook banden met andere oppositiegroepen, waaronder groepen binnen het Duitse leger.

Kretschmer, Otto (1912 - 1998)

Hij werd in Heidau in Silesië geboren en bracht acht maanden in Engeland door voordat hij in 1930 bij de Kriegsmarine kwam. Tijdens de oorlog bracht hij als kapitein van de U-23 en de U-99 44 schepen tot zinken met een totale scheepsruimte van 266.629 ton. Zijn motto was "Een torpedo... een schip". 'Stille Otto' kreeg het ridderkruis met eikenbladeren op 4 november 1940.Op 26 december 1941 kwamen daar nog zwaarden bij. Kretschmers oorlog eindigde op 17 maart 1942. Tijdens het gevecht met de torpedobootjager HMS Walker werd hij door dieptebommen naar de oppervlakte gedwongen. Kretschmer werd gevangen genomen, samen met 40 van zijn 43 bemanningsleden. Na de oorlog trad Kretschmer in dienst bij de West-Duitse Bundesmarine. In de rang van Flotillenadmiral ging hij in september 1970 met pensioen.

Kriegsschuldlüge

Met deze term verwezen de nazi's naar artikel 231 van het Verdrag van Versailles waarin Duitsland volledig verantwoordelijk werd gesteld voor alle schade die tijdens de Eerste Wereldoorlog veroorzaakt werd. Politici uit alle geledingen waren tegen het verdrag, maar vooral de nazi's spraken er zich openlijk over uit. Volgens hen had de *Kriegsschuldlüge* tot doel het Duitse volk te vernietigen. Ze wezen erop dat Duitsland door het verdrag 15 procent van de landbouwgrond had moeten opgeven, 12 procent van de veestapel, bijna 10 procent van de fabrieken, tweevijfde van de kolenreserves, bijna tweederde van het ijzererts en meer dan de helft van de loodwinning. Bovendien had Duitsland alle overzeese investeringen en kolonies moeten opgeven en daarmee ook de rubber- en oliebronnen. En de weinige buitenlandse belangen die Duitsland nog had, konden niet meer verdedigd worden omdat men geen marine meer had en de handelsvloot van 5,7 miljoen ton was teruggebracht tot amper 500.000 ton.

De Weimarregering probeerde herhaaldelijk dit artikel uit het verdrag te laten schrappen. Omdat de morele rechtvaardiging van de harde voorwaarden van het verdrag echter volledig op de schuldvraag gebaseerd was, waren al hun pogingen gedoemd te mislukken.

Kroll Operhaus

Locatie voor de Reichstag vanaf 1933. Het Kroll Operhaus was de tweede vaste locatie van de Berlijnse staatsopera. Otto Klemperer was de muzikale leider toen de nazi's aan de macht kwamen, maar hij werd gedwongen het land te ontvluchten. Het gebouw kreeg een politieke bestemming toen het Duitse parlement erin ondergebracht werd na de Reichstag-brand van 27 februari 1933. Parlementaire democratie werd hier amper beoefend: zo werd hier onder andere tijdens de eerste sessie van de Reichstag na de verkiezingen van 5 maart de wet aangenomen waarmee Hitler en de nazi's dictatoriale bevoegdheden kregen. Vanaf die dag was de Reichstag niet meer dan een verzameling marionetten die alles goedkeurden wat de Führer hen voorlegde. Hier werden wel nog altijd belangrijke toespraken en ceremoniële gebeurtenissen gehouden. Zo onderbrak Hitler op 13 juli 1940 na de overwinning op Frankrijk een lange speech om 12 generaals tot veldmaarschalk te bevorderen.

Boven:
Adolf Hitler in het voormalige Kroll Operhaus. Het is december 1941 en de Führer heeft zojuist de oorlog verklaard aan de Verenigde Staten. Als tijdelijk onderkomen van de Reichstag zou dit gebouw de locatie zijn voor nog veel meer oorlogsverklaringen.

Krupp

Het grootste en invloedrijkste staalconcern van Duitsland. De Krupp-familie maakte haar fortuin in de 19e eeuw. In 1811 richtte Friedrich Krupp een staalfabriek op die onder zijn zoon Alfred, beter bekend als de 'kanonnenkoning', wereldberoemd werd. Alfreds zoon, Friedrich Alfred, wist een explosieve groei van het bedrijf te bewerkstelligen dankzij de toegenomen vraag van het Duitse leger en de rechten die wapenfabrikanten overal ter wereld betaalden voor het gebruik van pantserstaal van Krupp. Aan het begin van de 20e eeuw had Krupp meer dan 40.000 mensen in dienst. Krupp had een groot deel van de zware wapens voor het Duitse leger geleverd tijdens de Eerste Wereldoorlog, maar moest na de oorlog de productie van wapens staken. Het bedrijf overleefde de depressie dankzij de productie van staal, vrachtwagens en locomotieven. Nadat Adolf Hitler aan de macht kwam, ging men weer over op de wapenproductie. Toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak, telde de onderneming alleen al in Duitsland 87 grote fabrieken en 110 andere bedrijven. Bovendien had het bedrijf een meerderheidsbelang in meer dan 40 ondernemingen in het buitenland. Tijdens de oorlog was Krupp de belangrijkste leverancier van zware wapens voor de Wehrmacht en de Kriegsmarine en werkten er grote aantallen slavenarbeiders op de vele fabrieken en werven. De directie van Krupp stond terecht in Neurenberg en de familie Krupp moest driekwart van haar aandelen verkopen, maar er waren geen kopers en rond 1960 was het bedrijf weer even groot als voorheen. Tot vandaag de dag is het nog altijd een van de grootste groepen bedrijven in Duitsland.

Zie ook Geheim Hitler-archief
Nummer 7: Hitlers medestanders
Zie ook In het Derde Rijk
Nummer 11: Herbewapening